

המשטרה היהודית בגטו קובנה בעיני עצמה

דב לוין

במאמר זה מובאים לראשונה בעברית קטעים נבחרים מתוך מסמך מיוחד במינו שנכתבה על-ידי המשטרה היהודית בגטו קובנה שבליטא ביידיש. להצגת החומר הקדמנו מבוא המתאר את קורות גטו קובנה ומאיר את המרכיבים העיקריים המצוינים במסמך, בעיקר אלה הנוגעים למשטרה היהודית בגטו הזה. מאחר שההיסטוריוגרפיה של השואה משופעת במחקר, עדויות, תצלומים ותעודות מכל הסוגים, נועד מבוא זה לספק אך ורק חומר רקע ומסגרת עזר לקוראים ולמעיינים בקטעי המסמך שלפנינו. המסמך הנדון חובר במשך חודשים ארוכים בעיצומם של ימי השואה בגטו קובנה. רוב רובו מתמקד במגזר מרכזי של השלטון הפנימי בגטו - המשטרה היהודית. שמה הרשמי של המשטרה היה Jüdische Ghetto Polizei in Vilijampole (וויליאמפאלער געטא פאליציי; משטרת הגטו היהודית בויליאמפולה), ומדרך הטבע כמעט והפך מאותו זמן ואילך מילה נרדפת לשיתוף פעולה עם שלטונות הכיבוש. המסמך משמש לכאורה כרוניקה של פעילות המשטרה בימי הגטו, אך למעשה הוא משקף את ניסיונה להתבוננות עצמית ולהערת הערות מהותיות בזמן אמת.

קורות הגטו¹

ביום 24 ביוני 1941, היום השלישי לפלישת חילות גרמניה הנאצית לברית-המועצות, נכבשה קובנה, העיר השנייה בגודלה בליטא, שנודעה כמרכז תרבותי-רוחני חשוב. שמה של קובנה התפרסם בעולם היהודי במידה רבה בזכות הישיבה "כנסת ישראל", ששכנה בפרבר העתיק המיושב יהודים – סלובודקה (Slobodka), ובליטאית - ויליאמפולה.

סמוך לכניסת הצבא הגרמני לקובנה ערכו ליטאים חמושים פרעות רצחניות ביהודי פרבר זה, פרעות שהתפשטו גם ליתר חלקי העיר ונמשכו ביתר שאת לאחר שנכבשה וכונן בה ממשל גרמני. כ-8,000 יהודים, שנחטפו מהרחובות ומהבתים, נכלאו ונורו לאחר עינויים אכזריים ביותר. בו-בזמן גזרו ראש הממשל הגרמני העירוני בקובנה (Der Stadtkommissar Kauen) והעירייה הליטאית על היהודים סדרה של גזרות קשות

¹ המקורות העיקריים לפרק זה: לייב גרפונקל, *קובנה היהודית בחורבנה*, יד ושם, ירושלים 1959; יוסף גאר, *אומקום פון דער יידישער קאוונע*, פארבאנד פון ליטווישע יידן אין דער אמעריקאנער זאנע אין דייטשלאנד, מינכן 1948; יוסף רוזין, "קובנה", *פנקס הקהילות - ליטא*, בעריכת דב לוין, יד ושם, ירושלים 1996, עמ' 443-455.

ומשפילות, כגון איסור ללכת על המדרכה וחובה לענוד טלאי צהוב על החזה ועל הגב, ובתוך זמן קצר נדרשו כולם לעקור לגטו שנקבע בעבורם בפרבר סלובודקה. עם סגירת הגטו ב-15 באוגוסט 1941 נדחקו לתוכו כ-30,000 יהודים, לרבות כ-6,000 שהתגוררו בשטח זה עוד מלפני כן. במשך שלוש שנות קיומו (עד אמצע יולי 1944, כשהועברו שרידיו למחנות ריכוז בגרמניה) היה הגטו מוקף גדר תיל ולאורכו הוצבו זקיפים ליטאים. בשערי הגטו עמדו גם שומרים גרמנים. שטח הגטו צומצם כחמש פעמים, בעיקר לאחר שרבים מתושביו הוצאו להורג או הועברו למחנות עבודה שונים בליטא ומחוצה לה.

התקופה הקטלנית ביותר בעבור תושבי הגטו מבחינת מספר הקרבנות - שהחלה מיד עם סגירתו וכונתה "תקופת הרציחות" - נמשכה חודשיים וחצי (מ-15 באוגוסט ועד 29 באוקטובר 1941). נוסף על שרפת בית חולים על חוליו, רצח בדם קר של מאות יהודים בעוון "הפרת משמעת" (כגון הליכה על המדרכה ולא בשולי הכביש, קניית מצרכים בשוק וכיוצא באלה), בוצעו בפרק זמן זה במסגרת סידרת ה"אקציות" – רציחות המוניות מתוכננות היטב. האחרונה שבהן, "האקציה הגדולה", התחילה ב-28 באוקטובר (ח' חשוון תש"ב) בשעה 6 בבוקר, כאשר כל היהודים התאספו בכיכר הדמוקרטים² שבתוך הגטו לשם "ביקורת". סביב הכיכר ניצבו גרמנים ו"פרטיזנים"³ ליטאים חמושים. על ההרים מסביב התגודדו המוני סקרנים ליטאים. בשעה 9 בבוקר באו אנשי הס"ד והממונה על ענייני יהודים בגסטפו, ראוקה (Rauka), אנשי העירייה הגרמנית, והממונה על ענייני יהודים בממשל האזרחי הגרמני, פריץ יורדן (Fritz Jordan)⁴. מלאכת המיון נמשכה כל היום. אלה שראוקה הועידם לחיים הורשו ללכת לבתיהם בגטו, והשאר, כ-9,200 גברים, נשים וטף, הועברו תחת משמר כבד ל"גטו הקטן"⁵ ושוכנו בדירות שהתפנו אחרי האקציות הקודמות. למחרת עם שחר הוציאו את כולם משם והוליכו אותם אל אתר הרצח הסמוך – "הפורט התשיעי" (אחד מתשעת המבצרים שהוקמו ב-

² "כיכר הדמוקרטים" – מתחם רחב-היקף שנוצר מחיבור טבעי של רחוב Demokratų עם שטחים בלתי בנויים משני עבריו.

³ הליטאים שהתנדבו לשתף פעולה עם הנאצים והתלהבו ליטול חלק בטבח היהודים קראו לעצמם "פרטיזנים".

⁴ יורדן היה גם האופטשטורמפירר ב-ס"א.

⁵ כך כונה החלק הצפון-מערבי של הגטו לאורך כל רחוב Panerių, אחד מארבע הרבעים בגטו (ראה הערה 14 להלן), שהוצא משטח הגטו לאחר ה"אקציה" של ה-4 באוקטובר 1941, כשרוב תושביו הוצאו ונרצחו בפורט התשיעי.

1909 מסביב לקובנה מחשש להתקפה מצד הקיסרות הגרמנית). שם הוכנו מראש בורות עצומים, שלתוכם נדחפו הקורבנות ושם נורו במכונת יריה בידי גרמנים וליטאים.⁶ בתום תקופת הדמים הזאת נותרו בגטו 17,412 יהודים (9,899 נשים ו-7,513 גברים), רובם בגיל העבודה, והחלה "התקופה השקטה" שנמשכה קרוב לשנתיים (מנובמבר 1941 עד ספטמבר-אוקטובר 1943), והמלווה בהעברה שיטתית של תושבי הגטו למחנות עבודה. אף-על-פי שבהשוואה לקודמתה הייתה התקופה הזאת שקטה יחסית התרחשו בה אירועים קשים והוטלו במהלכה גזרות חמורות, כגון הוצאה להורג (באמצעות תלייה), בפורט התשיעי וגם בתוך הגטו, של יהודים שהואשמו בעברות שונות ומשונות; שילוח מאות גברים ונשים למקומות עבודה מחוץ לעיר, כגון גטו ריגה; איסור על הריונות; פינוי תושבי הגטו מקטע של רחוב פאנריו (Paneriu) ומאזור וינוז'ינסקיו (Vienožinskio), שכונה גם "בראזילקה"; התמקמות "המשמר הגרמני" בתוך הגטו; החרמת ספרים; סגירת מוסדות חינוך ומוסדות דת; איסור השימוש בכסף ועוד. בו-בזמן הוסיפו אלפי תושבים בגטו להתייטר מדי יום ביומו בדרך המייגעת והמשפילה בחוצות העיר, מהלך שמונה קילומטרים בליווי זקיפים, עד הגיעם למקום העבודה הקשה ביותר - שדה התעופה שבפרבר אלקסוט (Aleksotas), ושם התענו 12-14 שעות תחת כיפת השמים בכל מזג אוויר.

עם זאת, חשו כמה מתושבי הגטו בתקופה הזאת הקלה מסוימת לאחר שהתרבו מקומות העבודה הנוחים יותר בתוך העיר, והודות להקמת בתי המלאכה שהכינו מוצרים למאמץ המלחמה הגרמני והעסיקו בשיא פעילותם למעלה מ-4,000 עובדים בתוך הגטו. בו-בזמן התבססה פעילותם של המוסדות הפנימיים וחלה מעין פריחה במישור התרבותי והחברתי. על רקע זה התארגנו בתקופה הזאת מחדש רסיסי התנועות והמפלגות שפעלו ברחוב היהודי לפני המלחמה, והלכה וגברה מידת השתלבותן בפעילות המחתרית המאוחדת בגטו.⁷ הפעילות הזאת הגיעה לשיאה כש-350 מחברי המחותרת (שמנתה יותר מ-600) ברחו מן הגטו אל היערות והצטרפו ברובם לפרטיזנים הסובייטים שלחמו שם נגד הגרמנים.⁸ ואף-על-פי שהמבצע הנועז הזה היה עלול לסכן בעליל את המשך קיומו של הגטו, הוא זכה לאהדה מצד כלל תושביו וכן לחיפוי ולסיוע

⁶ ראה, אברהם צבי בראון ודב לוין, *תולדותיה של מחתרת: הארגון הלוחם של יהודי קובנא במלחמת העולם השנייה*, יד ושם, ירושלים 1962, עמ' 30; גאר, *אומקום*, עמ' 82-72; גרפונקל, *קובנה היהודית*, עמ' 76-73. פרטים ממצעזעים נוספים על האקציה הגדולה מובאים בחיבור של המשטרה הנסקר להלן, עמ' 7, 64-75.

⁷ לפרטים בנושא זה ראה בראון, לוין, *תולדותיה של מחתרת*, עמ' 128-70; 210-248.

⁸ דב לוין, *לוחמים ועומדים על נפשם: מלחמת יהודי ליטא בנאצים*, יד ושם והאוניברסיטה העברית, ירושלים 1974, עמ' 181.

לוגיסטי וטכני מצד הנהגת הגטו, בייחוד מן המשטרה היהודית שכמה מאנשיה נמנו עם פלגי המחותרת השונים.

מצב דברים זה נמשך אף בתקופה האחרונה והקריטית בתולדות הגטו, דהיינו בתקופת הזעזועים והחיסול שתחילתה בספטמבר-אוקטובר 1943. היה זה כשהועבר הגטו לרשותם של שלטונות הס"ס והפך בהדרגה למחנה ריכוז מרכזי, לאחר שרוב תושביו פוזרו במחנות קטנים יותר סמוך למקומות עבודתם שמסביב לקובנה.

בתחילת תקופה זו (26 באוקטובר 1943) הוצאו מהגטו למחנות עבודה באסטוניה כ-2,700 גברים, נשים וילדים. רובם נספו בעקבות הסלקציות, במסגרת ההוצאות להורג שנערכו לעתים תכופות, או בשל התנאים הקשים ששררו שם. גם על מי שנותרו בגטו ועל מי שנכלאו במחנות העבודה שבאזור קובנה נחתו פורענויות קשות. הנוראה שבהן הייתה אקציית הילדים והזקנים שנערכה ב-27-28 במרס 1944 והסתכמה ביותר מ-1,300 קרבנות.⁹ ביומיים אלו באו הגרמנים חשבון גם עם אנשי המשטרה היהודית (בעיקר קצינים וסמלים) באשמת שיתוף פעולה עם תנועת המחותרת בגטו, ורצחו אותם לאחר חקירה מלווה בעינויים אכזריים בפורט התשיעי.¹⁰ בימים שלאחר מכן פוזרה המשטרה היהודית ובמקומה הופעל גוף שנקרא Ordnungsdienst (שירות הסדר), שמילא בנאמנות יתר את פקודותיהם של הגרמנים. כמו כן פוטרה ההנהגה הפנימית והייצוגית של יהודי הגטו, פרט לעומד בראשה - ד"ר אלחנן אלקס.

כ-100 ימים לאחר מכן (ב-8 ביולי 1944), כשעמדו הגרמנים לסגת מקובנה מחמת התקפת הצבא האדום, הם החלו לפנות את היהודים שעדיין היו בגטו ובמחנות העבודה שבסביבתה ולהובילם למחנות ריכוז בגרמניה. יותר מ-1,500 יהודים שסירבו להתפנות והתחפרו במחבואים נספו מפצצות הרסק והתבערה שהטילו הגרמנים על כל בית. 90 איש בלבד מבין המסתתרים ניצלו. כן נותרו בחיים כ-2,500-3,000 ששרדו ממחנות הריכוז בגרמניה ועוד כ-700 מאלה שלחמו בשורות הפרטיזנים ומאלה ששהו במחבואים אצל איכרים.

ה"שלטון" הפנימי בגטו ומקום המשטרה בו

⁹ כמה מאלה שהתחבאו במקומות מסתור בזמן האקציה הוסגרו לגרמנים בידי יהודים, וביניהם שוטרים. כמה מהם הסכימו לבצע זאת לאחר שהגרמנים איימו עליהם בהוצאתם להורג וברצח בני משפחותיהם. לפרטים ראה גרפונקל, *קובנה היהודית*, עמ' 180-181.

¹⁰ לעדות ראייה על עמידתם הגאה של השוטרים בעת חקירתם ועינויים האכזרי לפני שהוצאו להורג, ראה ארכיון מורשת, A.571, והשווה הירש נייבורגר, "בגיטו קובנה", *ילקוט מורשת* י"ח (כסלו תשל"ה), נובמבר 1974 (עמ' 159-161; גרפונקל, *קובנה היהודית*, עמ' 183-184; בראון, *ליון, תולדותיה של מחותרת*, עמ' 355).

ניהול העניינים הפנימיים בגטו מאז הקמתו וייצוגם בפני השלטונות היו נתונים בלעדית לגוף רשמי בשם אלטסטנרט.¹¹ בראש גוף זה, שלהלכה הייתה הערכאה העליונה בתוך הגטו, עמד ד"ר אלחנן אלקס, שנבחר פה אחד על-ידי כ-30 נכבדים מהציבור היהודי המקומי עוד לפני שהוקם הגטו.¹² מיכאל קופלמן נבחר כמפקד המיועד של המשטרה היהודית (פאליציי שעף) שהייתה אמורה לפעול בגטו.¹³

כדי לעמוד בדרישות הממשל הגרמני לאספקת עובדי כפייה וכדומה, אך גם כדי למלא כיאות את הצרכים החיוניים של תושבי הגטו, הסתייע האלטסטנרט במערכת מנהלית-ביצועית, כמקובל בכל גוף מוניציפלי, ולכן גם כונה בהכללה "מגיסטראט". למעט המשטרה, שהייתה זרוע ביצועית ייחודית ורב-תכליתית של האלטסטנרט, נכללו במסגרת המגיסטראט כבירי היודנרטים סדרה של משרדים, משרדי משנה ומוסדות שונים שהיו ממונים על תחומים מסוימים כמו עבודה, דיור, תזונה, בריאות, כבאות, סעד, חינוך, תרבות, שירות משפטי, מרשם תושבים וסטטיסטיקה.

במשך רוב זמן קיומו היה הגטו מחולק לשלושה רבעים.¹⁴ בכל רובע - שכונה "רוויר" (Revier) - היו תחנת משטרה, עמדת כבאות ושירותים אחרים. ליד השער הראשי של הגטו, ברחוב Krikščiukaičio מס' 24 ובפינת רחוב Ariogalos (ביידיש "מתים געסל"),

¹¹ בגרמנית כונה גוף זה Ältestenrat der Jüdischen Ghetto-Gemeinde Kauen (מועצת הזקנים של הקהילה היהודית בגטו קובנה), ביידיש "עלטסטנרט", ובלשון העם גם "קאמיטעט". במרבית הגטאות כונה מוסד זה "יודנרט" (Judenrat) האלטסטנרט היה ידוע גם בשם "ועד זקני העדה". שלט עם כתובת זו בצבעי כחול-לבן היה קבוע על הדלת של לשכתם.

¹² רשמית נבחר ד"ר אלקס באותה התכנסות נדירה ב-5 באוגוסט 1941 לתפקיד "ראש היהודים" (Oberjude) לפי דרישת הגרמנים. ראה גרפונקל, *קובנה היהודית*, עמ' 47-48.

¹³ קופלמן שלא כד"ר אלקס, שהיה מעורב בקהילה היהודית ורופא נערץ, נמנה עם החוגים שמעורבותם בקהילה היהודית הייתה מזערית אם בכלל. עם זאת, כאחד מראשי חברת הביטוח הגדולה ביותר בליטא (Lietuvos Lloydas) היה קופלמן מקורב מאוד לחוגים ליטאיים רחבים, בייחוד מהתחום הכלכלי. דיונים מוקדמים על בחירת בעל תפקיד זה נערכו עוד ב-9 ביולי 1941 במסגרת ה"קאמיטעט" - הוועד הציבורי שהפך בחלקו לאלטסטנרט. בין היתר הוחלט אז לארגן קבוצת צעירים להשלטת סדר בדירת הקאמיטעט. המשימה הוטלה על קצין המילואים מיכאל בראמסון, מבכירי האיגוד של לוחמי חזית היהודים במלחמת העצמאות של ליטא, ומי ששנים רבות שימש מורה בכיר במוסדות חינוך יהודיים. הוא נפטר במחנה ריכוז בגרמניה. כאשר נבחר קופלמן למפקד המשטרה המיועד בגטו, נבחר בראמסון כסגנו. כמו כן נקבע שקופלמן יהיה השני בדרגת החשיבות הייצוגית כלפי חוץ, אחרי אלקס. ראה "החיבור", עמ' 16-18. על "החיבור" ראה להלן.

¹⁴ ב-17 באוגוסט 1941, יומיים לאחר כליאת היהודים בגטו, נקבעו בו למטרות מנהליות ואחרות התחומים של ארבעה רבעים. לאחר שב-4 באוקטובר באותה שנה נערכה אקציה בקרב רוב תושבי הרובע הראשון, שכונה "הגטו הקטן", הוצא השטח של רובע זה מתחום הגטו ונותרו בו שלושה רבעים. בהתאם לכך גם שונו המספרים הסיפוריים של שלושת הרבעים הנותרים מ-2 ל-3-1. חלוקה זו נמשכה עד 1 בינואר 1944, כשכל רובע 1 הוצא מתחום הגטו ונותרו בו שני רבעים בלבד מהגטו המקורי.

פעלה בלי הפסק שלוחה מיוחדת של המשטרה, שכונתה "משמר השער" (Torwache) ואוישה במקביל גם באנשי המשטרה הגרמנית והליטאית שפיקחו על הגטו.

כמו במרבית הגטאות בתקופת הכיבוש הנאצי כך גם בגטו קובנה אפשר למיין את תפקידי המשטרה היהודית לשני סוגים עיקריים:¹⁵

א. מילוי דרישותיהם של השלטונות הגרמניים שהוטלו עליה במישרין או באמצעות האלטסטנרט, כגון גיוס אנשים לעבודות הכפייה מחוץ לגטו; ביצוע מאסרים של יחידים וקבוצות; השתתפות בשילוחים למחנות עבודה מחוץ לגטו; איסוף והחרמה של חפצים, דברי ערך, חלקי לבוש וחומרים שונים.

ב. טיפול בצרכים הפנימיים של תושבי הגטו, כגון פיקוח על הניקיון ועל הסדר; טיפול בעניינים פליליים והבאת עבריינים לדין; שמירה בצד הפנימי לאורך גדר הגטו ושערו וכיוצא בזה.

בשל הדעה שהשתרשה באותם ימים, שהגטו קיים אך ורק בזכות עבודת הכפייה שמבצעים תושביו, עבודה התורמת למאמץ המלחמתי של גרמניה, הועמד נושא זה בעדיפות הגבוהה ביותר של מדיניות האלטסטנרט, והדבר השפיע על פעולות המינהל, על הלוגיסטיקה ועוד. על המילוי הקפדני של "מכסת העבודה" (Arbeitseinsatz) שהייתה מוטלת על מרבית תושבי הגטו (גברים בני 16-57; נשים בנות 17-46) היה מופקד כללית משרד העבודה, הוא ה"ארבעטס-אמט" (Arbeitsamt). לצורך איתור המשתמטים, עצירתם והענשתם, הסתייע הארבעטסאמט באנשי המשטרה ובמתקניה. נוסף על לאכיפת חובת העבודה ויתר הצווים מטעם שלטונות הגטו, הוטל על המשטרה לא פעם להשתתף במידה זו או אחרת בשילוחי יהודים אל מחוץ לגטו, באקציות, ובמקרים נדירים אף להיענות לדרישות מצד מוסדות הביטחון הגרמניים להסגיר לידיהם יהודים, למרות הסכנות המשתמעות מכך. למשל לאחר שתושב הגטו נחום מק נתפס בשעת מעשה כשירה בסמל גרמני והגסטפו איים לנקוט צעדים קשים כלפי אוכלוסיית הגטו, נאלצו אנשי המשטרה "בלב שבור לאסור בתורת בני ערובה עשרים איש שהיו ידועים בגטו כזונות, גברים חסרי דעה וגם חולים אחדים שהיו נוטים למות".¹⁶ עם זאת, ידועים מקרים שהנהגת הגטו והמשטרה עשו יד אחת עם ראשי המחתרת בנקיטת צעדים חמורים (לרבות הוצאה להורג) נגד יהודים שביצעו מעשי רצח בגטו ונגד יהודים שגילו לגורמים מבחוץ פרטים שהיו עלולים לפגוע במחתרת ולסכן את כלל תושבי הגטו.¹⁷

¹⁵ ראה אהרן וייס, "היחסים בין היודנראט למשטרה היהודית בשטחי פולין הכבושה", בתוך ישראל גוטמן (עורך), *דמות ההנהגה היהודית בארצות השליטה הנאצית 1933-1945*, יד ושם, ירושלים 1979, עמ' 179.

¹⁶ גרפונקל, *קובנה היהודית*, עמ' 136. מסיבות שונות לא פגעו הגרמנים בבני הערובה הנ"ל.

¹⁷ לפרטים ראה בראון-לויין, *תולדותיה של מחתרת*, עמ' 237, והשווה גם גרפונקל, *קובנה היהודית*, עמ' 175.

בתחילת ספטמבר 1941, כשבועיים לאחר סגירת הגטו, הגיע מספר המשרתים במשטרה ל-270.¹⁸ רבים מהם, בייחוד בעלי הדרגות, שירתו בעבר בצבא והשתייכו לאגודות ספורט, לתנועות ולמפלגות ציוניות ואחרות. מקצתם היו בעלי השכלה תיכונית ומעלה. תכופות היו מתבצעים צמצומים במצבת כוח האדם של המשטרה וחילופי-גברי בדרג הפיקוד הבינוני והבכיר שלה מסיבות שונות, כגון ליקויים בתפקוד, לחצים של גורמי חוץ (כמו שלטונות הביטחון הגרמניים ונציגיהם בתוך הגטו), וגם עקב שינויים ארגוניים מתמידים.

גם לאחר שצומצמה מצבת כוח האדם ב-1942,¹⁹ נותרה המשטרה הגוף המאורגן והחזק ביותר בגטו. שלא כבגטאות אחרים התגוררו רוב שוטרי גטו קובנה גם קודם לכן באותה העיר ורבים מהם היו מעורים בעבר בחיים הפוליטיים או הקהילתיים של האוכלוסייה היהודית. לפיכך היו רבים מהם מוכרים לתושבי הגטו. גם אם לעובדה זו היו בוודאי השפעות חיוביות כלשהן על דמותה של המשטרה בעיני תושבי הגטו, הרי לא היה בכך למנוע ביקורת (לעתים חריפה למדי) על תפקודה בכלל ועל התנהגותם של שוטרים מסוימים בפרט.²⁰

משטרת הגטו בעיני עצמה על-פי החיבור של המשטרה

מודעים מאוד לתפקיד הלאומי שלהערכתם ממלאת משטרת הגטו למען הציבור היהודי מצד אחד, ולביקורת שמותחים עליה המוני תושבי הגטו מצד אחר, הטילו ראשי המשטרה - ככל הנראה ב-1942²¹ - על אחד או אחדים מאנשיה משימה סודית: להכין

¹⁸ "החיבור", עמ' 133. על "החיבור" ראה להלן.

¹⁹ למעשה צומצמה מצבת כוח האדם בהתמדה: 235 בסוף ספטמבר 1941; 224 ב-17 במרס 1942; 177 ב-15 במאי 1942, וקצת מעל ל-150 בנובמבר 1942. מאז ועד חיסול המשטרה במרס 1944 (ראה להלן) לא השתנה כמעט המספר.

²⁰ התופעה הזאת באה לידי ביטוי בצורות שונות בחלק ניכר של ההיסטוריוגרפיה של גטו קובנה. ראה לדוגמה, גאר, *אומקום*, עמ' 304, 417; גרפונקל, *קובנה היהודית*, עמ' 184; בספרו הנ"ל מובאים גם שני שירי גטו ("בשובנו מן העבודה" ו"אמור לי יהודי מן הגטו") הכוללים עקיצות חריפות נגד השחיתות וההוללות בקרב השוטרים, שם, עמ' 284-291. וראה על כך גם להלן.

²¹ תאריך מדויק של "החיבור" לא מצאנו. אזכור אותנטי על מפעל זה מובא בעדות שגבתה גב' רבקה גוטמן במינכן ב-1946 מהשוטר לשעבר בגטו קובנה הירש נויבורגר: "הודות למשטרת הגטו, ובמיוחד הודות למפקד המשטרה יהודה זפווין, התחילו לאסוף חומר לקורות הגטו בקובנה", נויבורגר, "בגטו קובנה", עמ' 156. יוסף גאר כתב בספרו שפורסם עוד ב-1948: "גם משטרת הגטו ניהלה בחשאי רשימות על האירועים בגטו. חלק מהרשימות נפלו בידי תושב הגטו ליפמן ומה שקרה עם כל זה - לא ידוע", גאר, *אומקום*, עמ' 385. כך או אחרת אפשר לקבוע שבכל המקורות הנ"ל מדובר ב"חיבור" שלפנינו. אין ספק שהוא לא היה היחיד בגטו, שהרי במקורות אחרים מוזכרים שמות אישים (כמו ד' איצקוביץ, א' באלושר, ד"ר ש' גרינהויז, ד"ר ר' וולסונוק, ב' טובין, א' כהן, י' קפלן, ח"נ שפירא ועוד) שרשמו את האירועים בגטו קובנה אם בברכת הממסד היהודי ואם

חיבור בכתב (להלן: "החיבור") על תולדות המשטרה היהודית בגטו קובנה מיום הקמתה ואילך. שמו המקורי של החיבור הזה ביידיש: "די געשיכטע פון דער וויליאמפאלער אידישער געטא פאליציי" (תולדותיה של המשטרה היהודית בויליאמפולה). לרשות המחברים או הכותבים הועמד חומר תיעודי רלוונטי, וכפי הנראה היו להם תנאים סבירים יחסית לעבד את הדברים ולהעלותם על הכתב. זמן לא רב לפני חיסול הגטו הוטמן שם החיבור בארגז מצופה פח והתגלה במקרה כעבור עשרים שנה ב-1961. כשנה הוחזק החומר בידי שלטונות הביטחון הסובייטי (קג"ב) ובמשך 25 השנים שלאחר מכן נותר גנוז בארכיון הממלכתי של ליטא עד שנחשף חלקית וקמעה-קמעה לציבור המעוניינים. שני פרקים ממנו פורסמו לראשונה בשפת המקור רק ב-1997.²²

החיבור כתוב במכונת כתיבה ומשתרע על פני 253 עמודי פוליו,²³ וכוללים בו 11 פרקים וכן הקדמה, מבוא ותוכן עניינים מפורט (ראה נספח 1). רובו ככולו מתייחס בדרך כלל בסדר כרונולוגי לפעילות המשטרה היהודית על רקע קורות הגטו במשך כשנה וחצי - מאוגוסט 1941 ועד סוף 1942 - וספחיו מתמשכים עד תחילת 1943. החיבור כולו, חוץ ממילים אחדות, נכתב ביידיש, שהייתה השפה השגורה בפיהם של יהודי ליטא בין שתי מלחמות העולם, אך פה ושם ניכרת נטייה להשתמש בביטויים של יידיש מגורמנת, המכונה "דייטשמעריש". ועל-אף שסגנון הכתיבה בדרך כלל בהיר וברור, יש בחיבור לא מעט חזרות על עניינים, על תאריכים וכיוצא באלה. בטקסט מצויות לא מעט שגיאות אורתוגרפיות וחילופי אותיות באותה מילה. ככל הנראה קרה הדבר כשהועתק מכתב יד למכונת כתיבה. פה ושם מצויים תיקונים בעט.

ביזמתם הם. על אחד מהם, אבא באלושר, "מוותיקי הציונים בעיר קובנה, משכיל, בר-אורין, איש-ספר", מציין גרפונקל (קובנה היהודית, עמ' 237) ש"בגטו הוטל עליו לנהל את ספר הכרוניקה של המאורעות בגטו". השוה גם גאר, אומקום, עמ' 385; פנקס הקהילות - ליטא, עמ' 543; דב לוין, בין ניצוץ לשלהבת: "ארגון ברית ציון" במלחמת העולם השנייה, אוניברסיטת בר-אילן, רמת-גן 1987, עמ' 31.

²² לדברי אסתר מאירוביץ-שווארץ, העובדת הבכירה שטיפלה בחומר בארכיון הממלכתי, נמצאו בארגז לצד החיבור חומר נוסף של תיקי מסמכים וחפצים שונים של משטרת גטו קובנה, המתוארכים מ-16 באוגוסט 1941 עד נובמבר 1943. בסוף שנות השמונים סייעה לאנשי יו"א שבניו יורק לקבל חלקים מהחומר הזה, לרבות "החיבור", ומשעלתה ב-1990 לישראל הביאה עמה עותק נוסף שלו שהעתק ממנו נמצא בארכיון יד ושם, ס.נ. 14391. שני פרקים של החיבור (פרק ו' ופרק י"א) פורסמו כלשונם וכדברם תחת הכותרת "געשיכטע פון דער קאוונער יידישער געטא פאליציי (חלקים)", בלוויית הקדמה של אסתר מאירוביץ-שווארץ ומבוא והערות מאת דב לוין בתוך: יווא בלעטער, נייע סעריע, כרך iii (1997), עמ' 295-206.

²³ כל עמוד נושא בראשו שלושה מספרים רצים אך בלתי זהים. סביר שהמספור נערך בפרקי זמן שונים. האחרון שבהם - בצד הימני של העמודים - נרשם, ככל הנראה, שנים רבות אחרי מלחמת העולם השנייה בידי עובדי הארכיון הממלכתי של ליטא הסובייטית. מספור זה ישמש להלן להתייחסויות ולהערות לגבי פרטים שונים בחיבור.

לפי ניתוח הטקסט ואזכורים עקיפים או ישירים המצויים במקומות שונים של החיבור,²⁴ אפשר לקבוע שרובו ככולו נכתב במהלך המחצית השנייה של 1942 ומרבית שנת 1943 (לרבות חודשי הסתיו), כשהגטו כבר היה בעיצומו של תהליך הפיכתו למחנה ריכוז. תוך כדי הבאת סיפור המעשה של תולדות המשטרה, מובאות בחיבור הרבה מאוד עובדות רקע (לעתים במסגרת פרקים שלמים) על מכלול הקורות והאירועים בגטו, וכן פרטים על האנשים הקשורים לאירועים הללו. לגבי כמה מהאנשים המוזכרים בחיבור יש גם פרשנות מסוימת והערכת פעילותם - אם בנימה של הבנה ואם בטון ביקורתי, בייחוד כלפי בעלי תפקידים לשעבר. מעטה ומתונה יותר הביקורת שנמתחה על אישים המוסיפים למלא בו-זמנית תפקידים בכירים (פורמליים ובלתי פורמליים) בהנהגת הגטו בכלל ובפיקוד המשטרה בפרט. אחת ההערות היחידות בחיבור שיש בהן נימת ביקורת מסוימת מתייחסת למפקד המשטרה עצמו. נאמר בה כי ק' (קופלמן) הלמאי לא נקט אמצעים הולמים נגד שוטרים שסרחו, "בגין אופיו החלש וחוסר נחישותו". עם זאת, בהקשר זה מודגשת העובדה ש"הוא אישית - ישר וטהור כמו מים זכים".²⁵ החיבור, בייחוד הפרקים המובאים כאן, משופע בדברי ביקורת קשים למדי גם על "כמה מהשוטרים שאינם מתנהגים כשומרי סדר כלפי האוכלוסייה לא כשותפים לסבל באותם תנאים וצרות, אלא כיחסנים". בהמשך הדברים מובעת הסתייגות "שלא כל השוטרים הם כאלו", ועם זאת "הרושם הכללי הוא שהמשטרה מהווה קאסטה ייחודית של יחסנים מובחרים". במקום אחר אף נקבע שבמקרים רבים למדו השוטרים מהגרמנים נהגים של גסות רוח, התנשאות ויחס אכזרי כלפי האוכלוסייה בגטו.²⁶

מלבד קטעים אלה ואחרים, המביעים ביקורת עצמית בוטה ומציניים תופעות של שחיתות מוסרית בקרב בכירי המשטרה, כגון מסיבת הוללות ופריצות שהתקיימה בלילה של 13 באפריל 1942 בהשתתפות קצינים בכירים של המשטרה,²⁷ אין כמעט רמז לאורך כל החיבור (אולי גם מחוסר פרספקטיבה) על מהות התפקיד שמילאה בדיעבד משטרת הגטו היהודית כמכשיר יעיל של מדיניות הממשל הגרמני לגבי האוכלוסייה היהודית. נגיעה עקיפה בנושא כאוב ומתסכל זה מובאת באחד המשפטים שבחיבור

²⁴ כך למשל בעמ' 89, שבו מוזכרת ההסתגלות של תושבי הגטו לסבל המתמשך, מובאת בסוגריים הערה שמדובר בעשרים חודשים. מכאן אפשר ללמוד שמשפט זה נכתב ביוני 1943. בעמ' 158 נאמר בפירוש ש"שורות אלו נכתבות בסוף אוגוסט 1943". במקום אחר בחיבור (עמ' 243) צוין ששיטת המשק ללא כסף שהונהגה בגטו באוגוסט 1942 נמשכת עד היום - נובמבר 1943.

²⁵ "החיבור", עמ' 115. רובם ככולם מאזכרים בחיבור באות הראשונה בלבד. הוא הדין בנוגע למוסדות כמו גסטפו, המוזכר בחיבור באות "ג" וכדומה.

²⁶ שם, עמ' 119-120. הציטוטים בעמ' 120.

²⁷ משנודע על אירוע זה בגטו מונתה ועדת חקירה מטעם האלטסטנרט וכמה קצינים הודחו מתפקידיהם. שם, עמ' 208-209.

המגלגל את האחריות הפורמלית על כל הנעשה בגטו לפתחו של האלטסטנרט, שהרי "המשטרה היא שכפופה לאלטסטנרט".²⁸ עם זאת, נכתב שאוכלוסיית הגטו "שונתה בלבה את המשטרה".²⁹ דעות דומות ואמירות חריפות יותר נגד המשטרה והתנהגותה תאמו אכן את רחשי לבם של תושבי הגטו, בעיקר של מי שתלו בשוטרים את האשמה באבדן משפחותיהם. התייחסות מאשימה ועוינת כלפי הממסד בגטו, לרבות המשטרה, מובאת גם בכמה שירי עם ובכמה מן הזיכרונות האישיים שנכתבו בתקופת הגטו ואחריה.³⁰

מטעמים מובנים לא מוזכר כלל בחיבור דבר מעורבותם של אנשי המשטרה בפעילות המחותרת האנטי-נאצית ובפעילות סודית אחרת, אך ידוע ששוטרים היו מעורבים בפעילות כזאת.

על מודעותם של הכותבים באשר למשמעות ארוכת הטווח של עבודתם אפשר לעמוד ישירות מתוך הקדמתם בפתח החיבור, כדלקמן:

המחברים של התולדות האלה הם עצמם שוטרים; לכן יסתכלו על הדברים, כמו שאומרים, דרך משקפיים משטרתיים; עם זאת ישתדלו בכל מאודם לשמור על אובייקטיביות [...] ההיסטוריון לעתיד עשוי למצוא בדברים אלה חומר מבוקר דיו על תולדות יהודי קובנה בשנים האימות 1941, 1942 [...] וזו היא המטרה העיקרית של השורות הבאות.³¹

ואכן, מתוך עיון בפרקי החיבור שבידינו נראה שהמחברים עמדו לכאורה בהתחייבותם זו, אך בעיקר משום שלגבי עניינים "עדינים" ושנויים במחלוקת פטרו את עצמם לא פעם בהכללות עמומות או שלא אזכרו אותם כלל. בפרק י"א, העוסק ברבע האחרון של 1942, בולט מאוד היעדרם של שני אירועים שהחרידו בשעתם את הגטו, שגם המשטרה

²⁸ שם, עמ' 106.

²⁹ שם, עמ' 122.

³⁰ מוטיבים סרקסטיים נגד אנשי שררה (משטרה) בגטו קובנה מובאים בשירי עם פופולריים כמו: "דער קאמיטעטשיק" (פקיד האלטסטנרט), "יעל'ס" (רמי-מעלה), "ניט אייער מזל" (לא שיחק מזלכם), "הויכער מאן" (האיש הגבוה), גאר, אומקום, עמ' 407-412, והשווה גם את אחת האמרות הנפוצות ביותר בגטו: "יעדער יעל'ה / האט זיין כלה / און פאליציי / האט צו צוויי" (כל איש רם מעלה / יש לו כלה / ולאיש משטרה יש שתיים), שם, עמ' 417. על שיחה קשה שהתקיימה בגטו קובנה בסוף 1943 בין שוטר יהודי לצעיר מתושבי הגטו שבני משפחתו שולחו בידי אותו שוטר למחנות עבודה שמהם כבר לא חזרו, ראה Dov Levin, "Ruins and Remembrance," *Hidden History of the Kovno Ghetto* (Boston: Bullfinch Press, 1997), p. 227 והשווה הערה 20 לעיל.

³¹ "החיבור", עמ' 5.

היהודית הייתה מעורבת בהם (בעל כורחה): שילוחם של 369 איש, אישה וילד לגטו ריגה ב-23 באוקטובר, ותלייתו הפומבית ב-18 בנובמבר של תושב הגטו נחום מק, שהוזכר לעיל, אשר ירה במפקד גרמני ממשמר הגטו.³²

דא עקא שבחינה יסודית של עניין זה מצריכה השוואה שיטתית של נושאים חשובים המובאים לאורך כל החיבור עם מרב הממצאים הרלוונטיים על גטו קובנה שאפשר למצוא במאות תעודות, בספרי זיכרונות ובמחקרים שפורסמו מאז השואה בעולם כולו. אין ספק שמשימה זו אפשרית וקרוב לוודאי שתוצא אל הפועל במסגרת עבודת מחקר מקיפה על גטו זה. אך מכיוון שבמסגרת המוגבלת של המאמר אי-אפשר להתייחס כראוי לכל 11 פרקי החיבור, מצאנו לנכון להביא קטעים משלושה פרקים, אחד על האקציה הגדולה (פרק ג.7) ושניים (פרקים ו' ו-י"א) העוסקים בעובדות ובעיות במערכת המינהלית-ארגונית של משטרת גטו קובנה - נושא חשוב שהשפיע על תחומים שונים בחיי הגטו.

בשעה שנושא המערכת המנהלית של המשטרה היהודית לא הואר דיו במכלול ההיסטוריוגרפיה של הגטאות, לרבות זאת הדנה בגטו קובנה, הרי בחיבור הנדון יש ריכוז מרשים של מידע שיטתי בנושא זה, בעיקר בפרק ו' ובפרק י"א. פרק ו' מתייחס לפעילות המשטרה בגטו קובנה מנובמבר 1941 ועד אפריל 1942, כלומר בתחילת "התקופה השקטה". על-פי האמור בפרק זה, נראה כי עד דצמבר 1941 הייתה המשטרה למעשה חסרת סמכות של ממש ובשל כך לא ציית לה הציבור בגטו והתייחס אליה בזלזול. בדצמבר 1941 חלו שינויים מפליגים בצמרת הפיקוד המשטרתי: מינויו של קצין צעיר בשם יהודה זופוויץ³³ למפקד הכללי ומינויו של אברהם שולמן לראש לשכתו גררו סדרה של שינויים פרסונליים וארגוניים. פרק י"א (שהוא גם הפרק האחרון בטקסט של החיבור הקיים ברשותנו) מתייחס לחלק ניכר מהפעילות המשטרתית בגטו

³² מאז 11 בינואר התמקם משמר הגטו הגרמני (Ghettowache) במרכז הגטו ברחוב Stulginskio, כדי לפקח מקרוב על תושביו. אנשי המשמר, ובראשם המפקד — Ghetto Kommandant (שכונה בפי היהודים "הקומנדנט") — היו מתנהגים לא פעם בברוטליות (עד כדי פגיעה בנפש) כלפי יהודי הגטו, שלטעמם עברו "עבירה" כלשהי, ולכן עצם הופעתם הייתה מפחידה. אנשי המשמר הוצבו סביב גדר הגטו, וכן היו מתערבים לא פעם בנעשה בתוך הגטו. לא פעם נהג הקומנדנט להעניש יהודים "עבריינים" באמצעות תלונות שהגישו נגדם למשטרה היהודית ואף חייב אותה להחזיקם בבית הסוהר המקומי.

³³ יהודה זופוויץ, קצין מילואים לשעבר וחבר פעיל בבית"ר ובאצ"ל ומפקד הרובע השלישי, מונה במקום מיכאל בראמסון, שסולק מתפקידו. זופוויץ עלה בהתמדה במעלות הפיקוד במשטרת הגטו, ולימים הגיע לדרגה של מפקח המשטרה וכמשנה למפקד המשטרה משה לזין, לאחר שזה האחרון החליף בעמדה זו את מיכאל קופלמן. על תפקידו המרכזי של זופוויץ בהעמקת התודעה הציבורית-לאומית בקרב השוטרים היהודים מסופר רבות ב"חיבור" (ראה עמ' 249). בסוף מארס 1944 נרצח, עם עוד כארבעים שוטרים יהודים בפורט התשיעי, על סיועם למחתרת הלוחמת בגטו ועל סירובם לחשוף מקומות מחבוא של ילדי הגטו.

קובנה בחודשים ספטמבר-נובמבר 1942, כלומר באמצע "התקופה השקטה". המידע המובא בפרקים אלה והנתונים הסטטיסטיים שבהם מאפשרים קבלת תמונה מייצגת וכוללת וכן פרטים ברורים ושיטתיים על מבנה המשטרה ועל פעילותה יותר מפרקים האחרים.

זאת ועוד. הדעת נותנת שהחומר הזה וכן הפרטים הטכניים-פונקציונליים של המערכת המינהלית הכללית שבגטו עשויים לתרום לא מעט למחקר השוואתי של החיים הפנימיים בגטאות אחרים במזרח אירופה בכלל ובליטא בפרט. אין ספק שאחד מנושאי ההשוואה המשמעותיים ביותר הוא טיב היחסים בין המשטרה היהודית ובין תנועות המחתרת האנטי-נאציות בשורה של גטאות שיש להם מכנה משותף סביר וכן חומר תיעודי רלוונטי מספק.³⁴ הקטע מפרק ג.7, על פעילות המשטרה בעת "האקציה הגדולה", יכול לשמש מעין מבוא לנושא זה. האקציה הגדולה הוותה טראומה בקרב הציבור היהודי ופרשת מים בדרך להתארגנות המשטרה (פרק ו' פותח שלושה ימים אחרי שנושא פרק ג.7 הסתיים). פרק זה כתוב מתוך הזדהות עם הציבור היהודי הסובל, וגם מתוך רצון להצטדק ולהצטייר כשותפים של היהודים ולא של הגרמנים. סיפורי ניסיונות ההצלה בפרק הזה מבטאים את הקשר ההדוק של רבים מן השוטרים עם העם, ונכונותם של כמה מהם לפעול בחשאי נגד תכניותיהם של הגרמנים בעת האקציה משתלבת בתמונה המאוחרת יותר של שיתוף הפעולה בין שוטרים מסוימים ובין אנשי המחתרת.

סוגיה מהותית זו מגולמת בחיבור יותר מכול בקטע הדרמטי שבו מתואר טקס השבעה חגיגי, בנימה יהודית-לאומית, של השוטרים בעברית וביידיש. ב-1 בנובמבר 1942 חתמו כל אחד מבין 152 שוטרים ומפקדיהם על כתב התחייבות למשטרה "להקדיש את כל כוחותיי ואת מיטב ניסיוני לטובת העדה העברית בגטו".³⁵

כמעט ארבעים³⁶ מחותמי ההתחייבות הזאת (ובניהם המפקד הבכיר שיזם את האירוע והשוטר שהשמיע במהלכו דברי הזדהות) עמדו בה לימים בכבוד ובמסירות נפש, ב-28-27 באפריל 1944, בעת האקציה נגד הילדים והזקנים, כשסירבו בתוקף להיענות לדרישות הגרמנים להסגיר את סודות המחתרת ואת מקומות המחבוא של הילדים.

³⁴ הכוונה בין היתר לגטאות קובנה, ריגה וז'טל מצד אחד, ולגטאות וילנה, ורשה ומינסק מצד אחר. על גטאות אלו קיים חומר רב יחסית.

³⁵ הטקסט המלא מובא בפרק י"א להלן (מתוך עמ' 251 שבחיבור). הנוסח של כתב ההתחייבות ושל חתימותיהם של כל אחד מהמתחייבים פורסם לראשונה במאמרה של איה בן-נפתלי, "כתב השבועה של המשטרה היהודית בגטו קובנה", משואה כ"א (1993), עמ' 274-271.

³⁶ לפי רשימה שמית המובאת אצל בראון-לויין, *תולדותיה של מחתרת*, עמ' 354-355, נרצחו 39 אנשי משטרה. נתון דומה מובא גם במקורות אחרים. ראה גרפונקל, *קובנה היהודית*, עמ' 183; גאר, *אומקום*, עמ' 216. ואילו הירש נייבורגר, "בגטו קובנה", עמ' 156, נוקב במספר 33.

שוטרים אלה נרצחו מתוך עינויים אכזריים ביותר והשאירו כתובת בידיש על קיר הפורט התשיעי שזו לשונה בעברית: "יהודים, אם מישהו מכם יישאר בחיים, דעו כי כאן נספו באופן איום אנשי המשטרה היהודית בגטו קובנה. ידינו נקיות מדם יהודי. מוות לרוצחים! יחי העם היהודי".³⁷ לעומת שוטרים וקצינים אלה נמצאו מי שאף התנדבו לסייע בפועל לאתר את הקרבנות ולשרת את הגרמנים נאמנה במסגרת המשטרותית החדשה, ה-Ordnungsdienst.³⁸ אכן, כאלה וכאלה היו אנשי המשטרה היהודית בגטו קובנה.

³⁷ בן נפתלי, "כתב-השבועה", עמ' 274.

³⁸ מסגרת זו, שמנתה כחמישים איש, הייתה בראשותו הפורמלית של נציג הגסטפו בגטו בנו ליפצר והופעלה למעשה בפיקודו של סמל המשטרה תנחום ארנשטאם, שנודע עוד קודם לכן בהתנהגותו האכזרית. לאחר המלחמה נדון על-ידי הסובייטים למאסר ממושך. גאר, אומקום, עמ' 218 והשווה בראון-ליוין, *תולדותיה של מחתרת*, עמ' 355, 360.

פרק ג.7: ה"אקציה הגדולה – 28 באוקטובר 1941

מה היו מעשיה של המשטרה בכיכר ומה עשתה למען האוכלוסייה? לאנשי המשטרה היה חופש תנועה בכיכר; הם יכלו לחלוף מצד לצד באין מפריע מכיוון שהם עברו את הביקורת וזוהו על-פי מדיהם. תפקידם העיקרי היה לשמור על הסדר בכיכר. כל האנשים שמוינו לצד ימין הוקפו שמירה של המשטרה היהודית. מכך הסיקו שימין זה טוב. לצד שמאל מובלים האנשים על-ידי הפרטיזנים ולצד ימין - על-ידי השוטרים היהודים שלהם.

כעבור זמן מה, כשהתחילו לראות את המצב בעיניים מפוקחות יותר, החלה המשטרה, נוסף על תפקידה הרשמי, במשימתה הבלתי-רשמית; דהיינו להציל אנשים עד כמה שניתן הדבר, ולשלוח אותם לצד ימין. האפשרויות היו מצומצמות מאוד והתוצאות המעשיות, כפי שהתברר לאחר מכן, גם הן לא היו מרשימות [...] ³⁹

לא קל לתאר את המחזות ואת הטרגדיות שהתרחשו בכיכר, שלהם היינו רק עדים אילמים. התרחשו סצנות וטרגדיות קורעות לב מסוגים שונים. היו מקרים שאנשים איבדו זה את זה בכיכר ולא הצליחו למצוא איש את רעהו. ההמון היה רב, וכך גם הלחץ והדוחק, כך שאם מישהו הלך לאיבוד היה קשה למצוא אותו. היו מקרים שהאישה והילדים הלכו שמאלה והבעל ימינה או להפך. היו גם מקרים שמשפחות הופרדו בידי הגרמנים – מחצית שמאלה ומחצית ימינה. במקרים שמשפחות גדולות התפצלו לשתיהן קבוצות קרה שחלק פנה ימינה וחלק שמאלה. כמו כן קרו מקרים שאנשים שכבר עמדו בגוש השמאלי התגנבו לגוש הימני. במקרים רבים ראו את זה הגרמנים או הפרטיזנים, שלפו אותם במכות מתוך הקבוצה וגורשו שמאלה [...]

[...] בסביבות השעה שש הסתיים המיון, הוסרה השמירה, והגרמנים והליטאים עזבו. לכל הנשארים בצד הזה הודיעו שבקרוב ירשו לכולם ללכת הביתה. לפני שנמסרה ההודעה שאפשר ללכת הביתה הודיעה המשטרה שדרושים [לשדה התעופה] למשמרת לילה 500 איש. ביקשו מכולם להתייצב בהתנדבות. כל מי שנשאר פה, אמרו, יוכל להמשיך ולחיות בגטו רק על סמך עבודתו בשדה התעופה. בשל כך נדרשים כל חייבי העבודה להתייצב בהתנדבות. אופייני הוא שאלה שזה עתה עמדו על-פי תהום ורק במקרה נותרו בצד הזה, דקה לאחר מכן כבר ניהלו תעמולה האומרת ששדה התעופה ומילוי חובת העבודה הם בסיס קיומנו [...]

³⁹ על פעולות ההצלה בודדות של ד"ר אלקס ומפקד המשטרה היהודית, קופלמן, בעת הגירוש ראה גם ביומנו של אברהם תורי, ג'טו יום-יום: יומן ומסמכים מג'טו קובנה, מוסד ביאליק, ירושלים 1988, עמ' 71-68. בעריכת הפרקים לפרסום הושמטו קטעים שיש בהם חזרות בנושאים או בסוגיות וכדומה. מקום ההשמטה צוין בשלוש נקודות בתוך סוגריים מרובעים [...]

ההמון זרם הביתה; קפואים, עייפים ורעבים מיהרו כולם חזרה. כל אחד היה מרוצה שהוא עצמו שרד, אבל לבו היה פצוע על יקיריו שנקרעו מעליו. כשכולם התפזרו, נשאר בכיכר - שכובים על האדמה, מוזנחים ונשכחים מלב כול - החולים [...]. וזה מה שקרה עם החולים: כל החולים והזקנים שלא יכלו ללכת נשלחו לצד שמאל, ומכיוון שלא נמצאו אמצעי תעבורה ציוו להשכיבם בשורה אחת על אדמת הכיכר בצד שמאל ולהסיעם לאחר מכן בעגלות לגטו הקטן. במשך היום עבר בין שורות החולים והזקנים יורדן וספר את כולם. היו שם באותה העת 28 איש. הוא פקד להעביר את כל אלה מאוחר יותר לגטו הקטן. לפנות ערב, כשהושלמה המכסה הנדרשת לצד ההוא, הם שכחו לחלוטין את החולים שיועדו למשלוח.⁴⁰ מאוחר יותר, לאחר שכולם הלכו הביתה, מצאה המשטרה, שנשארה אחרונה כדי לנקות את הכיכר, שכובים [על האדמה] ארבעים וכמה חולים וזקנים. מה לעשות עכשיו? דבר אחד היה ברור: את ה-28 שספר יורדן מוכרחים להעביר לגטו הקטן, דבר לא יעזור [...].

את החולים הנותרים ששכבו בכיכר היו צריכים להוביל איש איש לביתו. העגלות המעטות לא הספיקו כדי למלא את המשימה. רבים מן החולים נישאו על הידיים. במעמד הזה התרחשו סצנות קורעות לב וכל אחד התחנן שאותו יישאו או יובילו מהר ככל האפשר. העגלות היו מעטות, לשאת את כולם הביתה לא היה אפשר וגם לא היו כוחות לכך. בני משפחתם של אחדים מהחולים נלקחו. אחרים, שלא היו להם קרובים או שקרוביהם לא ידעו עליהם, נשארו נתונים לחסדי האל. מסיבה זו לקחו כמה מן החולים והכניסו אותם לבתים שבקרבת הכיכר מתוך כוונה להובילם למחרת היום לבתיהם.

כמו כן נמצאו בכיכר שמונה תינוקות חיים. הם שכבו בין החולים והזקנים, עטופים בחיתולים ובסמרטוטים, קפואים ומעולפים, אבל עדיין בחיים. השוטרים הכניסו את התינוקות לבית ללינת לילה בקרבת מקום כדי למצוא סידור בעבורם למחרת היום. אופייני היחס של אדם לאדם אצל כמה מן היהודים שלנו. את התינוקות נאלצו להשאיר בבתים הסמוכים. הללו לא היו מוכנים בשום אופן להלין את היתומים המתגוללים על האדמה רעבים וקפואים. אחרי שאיימו עליהם כי אם לא יקבלו תינוקות אחדים הם עצמם יובלו לגטו הקטן, הם הסכימו סוף-סוף.⁴¹

⁴⁰ גרפונקל (קובנה היהודית, עמ' 75) מציין כי החלשים והחולים שנותרו בבתים הועמסו על משאיות ונשלחו לפורט התשיעי. נראה כי גרסת "החיבור" אמינה יותר וקרובה יותר למציאות. לדברי גרפונקל (שם, עמ' 76) נותרו בכיכר לאחר המיון עשרים גוויות של זקנים. תורי מזכיר רק באקראי "כמה עשרות גוויות של זקנים וחולים שנפחו את נשמתם מאפיסת כוחות", תורי, גטו יום יום, עמ' 71. גם כאן נראית גרסת היומן אמינה יותר.

⁴¹ גרפונקל (קובנה היהודית, עמ' 76-73), שהיה ממונה מטעם האלסטנטר על המשטרה כמעט אינו מתייחס לפעולות ההצלה של השוטרים היהודים בשלב זה של הגירוש. בפרק זה מסופר על מקרים של יזמות הצלה שנקטו השוטרים שלכאורה היו אפקטיביים יותר בהשוואה לגירושים בגטאות אחרים שבהם קיימות עדויות על

מה התרחש באותו לילה בגטו הקטן? כפי שמסרו כמה ניצולים שהצליחו להינצל באותו לילה ובבוקר שלמחרת, היו רבים מאלה שנשלחו לגטו הקטן בטוחים שיישארו שם לגור ולחיות [...].

השכם בבוקר למחרת, ב-29 באוקטובר, בשעה ארבע בערך, הגיעו לגטו הקטן מחנות מחנות של פרטיזנים וגרמנים והתחילו לגרש את כולם מן הבתים תוך כדי מכות [...]. הוחל בהולכת האנשים לפורט התשיעי; שורות ארוכות השתרכו במשך שעות ארוכות ללא סוף וללא גבול. 10,000 בני אדם נעו במעלה ההר בתהלוכת מוות אין-סופית. נדחפים בידי הפרטיזנים הלכו הם אל מותם ואל השמדתם. אנחנו עמדנו למטה על יד הגדרות והבטנו. ראינו בדמעות דם, בעיניים נפוחות ולבבות פצועים כיצד מוליכים את הורינו האומללים, אחים, אחיות, קרובים יקרים, יהודים טובים חפים מפשע במעלה ההר להשמדה המונית שאין לה אח ורע. ברור לנו היום בכל מאת האחוזים שכל 10,000 היהודים הושמדו כולם. לפי מה שסיפרו ליטאים, גורשו האנשים קבוצות לתוך הבורות ונורו כולם בנשק אוטומטי, לאחר שהופשטו מבגדיהם. את הילדים, הנשמות הטהורות החפות מפשע, הוציאו מידי האימהות, זרקו אותם בעודם בחיים לבורות ופוצצו ברימוני יד.

הלשון דלה מכדי לתאר את המחזות המזעזעים שהתרחשו, לפי דברי הליטאים, בפורט התשיעי בעת רציחתם של 10,000 היהודים.⁴² [...] בזאת הסתיימה האקציה הגדולה הנרשמת בהיסטוריה המיוסרת שלנו באותיות טבולות בדם. 28 באוקטובר יהיה בשבילנו, אם נישאר בחיים, אחד הימים השחורים ביותר בתולדות הגטו.

הצלת מגורשים בידי שוטרים כיזמה אישית ולא כמאפיין כולל. כך אירע בוורשה, בשדלץ ובכמה גטאות נוספים. לעומת זאת בגטאות כבנדין וקרקוב (בגירוש השני) נמנעו שוטרים יהודים במכוון מפעולות הצלה כאלה. ראה אהרון וייס, *המשטרה היהודית בגנרל גוברנמנט ובשלזיה עילית בתקופת השואה*, חיבור לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה, האוניברסיטה העברית, ירושלים, תשל"ג, עמ' 104, 150-151, 159, 178, 358-360; גם בגטו אוטבוצק הותרה תנועה חופשית לשוטרים היהודים, אלא ששם הוכנסו בערמה אל בין המגורשים גם בני משפחותיהם. לפי עדותו של צאלק פרחודניק, לא היו השוטרים מסוגלים "לשום פעולה, שום מעשה או מחשבה [...]", צאלק פרחודניק, *התפקיד העצוב של התייעוד*, כתר, ירושלים 1993, עמ' 56.

⁴² ככל הנראה מספר איום זה מעוגל כלפי מעלה בכמה מאות וכך התקבל בציבור ובהיסטוריוגרפיה.

פרק ו': התפתחות המנגנון האדמיניסטרטיבי והמשטרה לאחר האקציה הגדולה

כאמור, נכנסנו לאחר האקציה הגדולה בצעדים איטיים לתוך תקופה שנייה, תקופה שבה החל הכול אט אט להתייצב ולהירגע. בעת ההיא לא ניתן היה להשתלט על תקופת המעבר, אבל עכשיו, כשאנחנו מסתכלים לזמן ההוא במבט לאחור אנו רואים שהייתה זו אז התחלה של פרק זמן חדש. נוסדו משרדים חדשים, והקיימים⁴³ התארגנו מחדש והתבססו [...]

עם הזמן נסחפה גם המשטרה בזרם וגם אצלנו התחילו העניינים לזוז אחרת. בוצעה שורה שלמה של שינויים אשר העמידו את העבודה על בסיס אחר לחלוטין, ונתנו לה אופי שונה ומסודר יותר.

לפני שניגע בשינויים, נסקור בקצרה את התפתחות העבודה הפנימית במשטרה מיומה הראשון, ובהדרגה נגיע לשינויים שחלו במשטרה מאז היווסדה ועד מרס 1942.⁴⁴ בעת הקמת המשטרה לא הייתה למארגניה תמונה ברורה על תפקידיה העתידיים. לא היה לנו מושג על איך היא תיראה ועל דרכי התארגנותה, כפי שלא היה לנו כל מושג כיצד ייראו כל החיים בגטו בכללותם. אבל דבר אחד היה ברור למארגנים, שהמשטרה צריכה וחייבת להיות ארגון המבוסס על משמעת צבאית.

כפי שכבר הזכר לעיל, כבר בימים הראשונים הוקמה הלשכה⁴⁵ [של המשטרה]. בלשכה הוקם מוקד רישום, שבו נרשמו כל מקרי המוות והלידות בגטו.⁴⁶

בימים הראשונים לא פחדו מפני המשטרה (את "תורת" המכות למדו השוטרים רק מאוחר יותר), כי לא היו לה אמצעי אכיפה. בית סוהר עדיין לא היה קיים. להטיל עונשים כספיים לא יכלו אז, לאחר "אקציית הזהב".⁴⁷ כך שהמשטרה נאלצה לפעול רק

⁴³ בנוסף למשטרת הגטו ולמכבי האש, פעלו בגטו עוד לפני האקציה הגדולה המשרדים הראשיים (אמטן) הבאים: עבודה (ארבעטס-אמט); שיכון (ווינונגס-אמט); בריאות (געזונטהייטס-אמט); משק (ווירטשאפטס-אמט); תזונה (פארפלעגונגס-אמט); סטטיסטיקה (סטאטיסטישער-אמט); עזרה סוציאלית (סאציאל-אמט). לכל אחד מהמשרדים הראשיים היו יחידות-משנה ומוסדות שונים.

⁴⁴ מתוך העובדות המובאות בפרקים הבאים יש מקום להניח כי בתקופה של מרס-אוגוסט 1942 נבלמה במידה מסוימת התפתחותה הדינמית של המשטרה במישור המינהלי והמקצועי, בגלל שורה של אירועים וכן של גורמים שונים – כולל התערבותו של פונקציונר הגסטפו יוסף כספי-סרברוביץ (עליו ראה להלן, הערה 69).

⁴⁵ אזכור ראשון של יחידה זו, ראה החיבור בעמ' 28. היחידה הייתה למעשה הגבוהה ביותר בהיררכיה של משטרת הגטו, והורכבה ממפקד המשטרה, סגנו, מפקח המשטרה, מפקדי השלוחות, ראש הלשכה ומספר עוזרים.

⁴⁶ לפי המובא בחיבור (עמ' 29), מקרה המוות הראשון בגטו נרשם במשטרה כבר ב-17 באוגוסט 1941.

⁴⁷ כך כונתה בגטו הגזירה מה-4 בספטמבר 1941 למסור לגרמנים (באמצעות נקודות-איסוף מטעם האלסטטנרט והמשטרה היהודית) את כל דברי הזהב והכסף, אבנים יקרות, שטרות כסף ומטבעות שונות

באמצעות טיעונים מוסריים, ובזה לא ניתן להגיע רחוק בעת מילוי חובותיה של המשטרה. עם כל אישה יהודיה היה נאלץ השוטר להוציא את נשמתו. בגלל זה גם קרו מקרים רבים שמתוך זלזול וחוסר מורא מפני המשטרה התנפלו קבוצות של אנשים - בעיקר אלה שפשטו על גינות הירק ומפרקי הגדרות⁴⁸ - היו מתנפלים על השוטר שאסר עליהם לעשות כך, ומרביצים לו מכות. בזמן הראשון הייתה כל הפעילות בעלת אופי ארגוני-חברתי ולא משטרתי [...]

[השינויים בצמרת]⁴⁹

השינויים הגדולים יותר במשטרה, שבעקבותיהם שופרה והוסדרה העבודה הפנימית, התחילו מחודש דצמבר [1941]. ב-1 בדצמבר בוצעה רפורמה בפיקוד. המשנה החדש למפקד המשטרה, מר ז' [זופוויץ'], הוא צעיר לימים, בעל ניסיון מועט בחיים, אבל מלא אומץ ומרץ נעורים; סיים לא מכבר בית ספר לקצינים, והשתמש בידע שרכש שם במלוא התנופה והמרץ - לעתים בצורה מוגזמת - להפעלת המשטרה, ויש לומר לא בלי הצלחה.

הוכנסו שינויים בלשכת המפקד, שכונתה מעתה "מרכז המשטרה" או בקיצור "המרכז". הוקמה לשכה ממלכתית ממש. עברו לדירה חדשה. המנהל החדש של הלשכה, מר א"ש [אברהם שולמן], בעל ותק רב שנים כפקיד ממשלתי, ביורוקרט טיפוסי, הנהיג עבודת לשכה מסודרת. פיטרו את המבוגרים יותר, החלשים יותר מבחינה פיזית, ולאחר מכן, בחודש ינואר, קיבלו שורה של צעירים ונמרצים יותר.

[...] בחודש דצמבר, בעקבות ההיערכות מחדש והקיצוצים, פוטרו מן המשטרה

29 איש [...]

באותו חודש של היערכות מחודשת נוסדה גם המחלקה הפלילית.

מצבת כוח האדם לדצמבר 1941, ז"א ל-1 בינואר 1942, הייתה [...] 208 איש.⁵⁰

המספר הכללי לא קטן בהרבה, יחסית. לעומת זאת גדל מספר המטלות והעבודה נהייתה מסועפת יותר.

העוברות לסוחר, שעדיין נותרו בידי תושבי הגטו. לגזירה זו גם נוספה אזהרה שמי שלא ימלא אחריה, יוצא להורג ביחד עם בני ביתו ושכניו.

⁴⁸ נוכח המהומות שפרצו בעת שרבים מתושבי הגטו פשטו על גינות הירקות שנותרו בשטח הגטו לשם איסוף תפוחי אדמה וירקות אחרים, פרסמה המשטרה היהודית ב-25 לאוגוסט 1941 איסור חמור על מעשים אלה. איסור דומה פורסם גם לגבי הריסת גדרות עץ ובתי עץ, שתושבי הגטו נהגו להשתמש בהם לבישול ארוחותיהם, ולימים - גם לחימום בתיהם.

⁴⁹ כותרת בין סוגריים מרובעים היא תוספת של המחבר.

⁵⁰ מספר זה כלל 158 שוטרים ומפקדים, צוות חוקרים, צוות רפואי, לשכת רישום, ועוד.

[תקנון]

הכול התחיל לדפוק כמעט כמו במנגנון ממלכתי נורמלי. מערך השירות, היחסים עם האוכלוסייה, כל הזכויות והחובות – הכול נבע מבסיס סמכותי שעל פיו נעשו הדברים. היסוד לכל העבודה המשטרית היה התקנון, חוק הסדר הפנימי. התקנון פורסם ב[...]. דצמבר 1941.⁵¹ הוא מקיף את כל הפעילות הפנימית של המשטרה, קובע את הזכויות והמשימות של כל בעלי התפקידים בעת מילוי תפקידם. בתקנון 63 סעיפים לפי החלוקה הבאה:

כללים כלליים

עובדי המשטרה

אגפי המשטרה

במספר 3 נכללים בתת חלוקה: א) המשרד המרכזי; ב) מפקד המשטרה וסגנו; ג) המפקד התורן [במשטרה]; ד) מפקח המשטרה והאחראי לעניינים מיוחדים; ה) התובע המשטרתי וחוקרים; ו) רובעים כללי ענישה

המשטרה והאוכלוסייה [...]⁵²

4. כללי ענישה

בכדי שעבודת המשטרה תיעשה בדייקנות, בנויה פעילות המשטרה על עקרון המשמעת. כל עבירה על כללי המשמעת הקבועים נענשת. הבכירים בדרגה, אלה המענישים את השוטרים, חייבים להתבסס לא על סנטימנטים כלשהם, אלא לחקור את העניין באובייקטיביות ובחומרה ולהעניש את העבריין בהתאם. העונשים הם:

אזהרה

נזיפה

⁵¹ אף-על-פי שהתאריך אינו מלא כאן, ניתן להניח שמדובר ב- 18 בדצמבר 1941. כך גם מובא להלן בחיבור, עמ' 147.

⁵² חלק 1 קבע כללי משמעת למשטרה ולתושבי הגטו. חלק 2 קבע את דרגות השוטרים (שוטר, סמל, סגן מפקד רובע, מפקד רובע, אחראי לעניינים מיוחדים, מפקח משטרה, ממלא מקום מפקד המשטרה, מפקד המשטרה) והעובדים המנהליים. חלק 3 מפרט את תפקידי המשרד המרכזי בראשות ראש המשטרה וסגנו, ואת התפקידים והסמכויות של המפקדים השונים. אגפי המשטרה היו: הלשכה המרכזית, 3 רובעים משטרתיים, המחלקה הפלילית, משרד רישום התושבים, בית הסוהר. מובא בטקסט במסגרת חלקים 4 ו-5.

שירות שלא מן המניין

נזיפה בתפקיד

מאסר

הורדה בדרגה

כל העונשים האלה מוטלים על-ידי מפקדי הרובעים וסגניהם, מפקח המשטרה ומפקד המשטרה. רק במקרים נדירים צריך הנענש לשאת במלוא העונש. בהמשך נקבע התהליך כיצד יכול שוטר לערער בפני מפקד המשטרה על העונש שמפקדו הישיר הטיל עליו.

5. המשטרה והאוכלוסייה

עובדי המשטרה חייבים להתייחס לתושבים באדיבות, בחומרה ובאופן צודק. רק במקרים חריגים יש למשטרה רשות להשתמש בכוח פיסי נגד אזרחים לא ממושגעים ולא צייתנים. על כל התרחשות או עבירה חייבים השוטרים לרשום בו במקום דו"ח מתאים, לפי הטפסים המתאימים. הדו"ח מועבר למפקד היישום, ז"א למפקד הרובע, אשר בודק את העניין ומעניש במסגרת סמכויותיו, או מעביר את הנושא עם הערות משלו למפקד המשטרה.

מפקד המשטרה שוקל את כל העניין ומקבל החלטה בדבר העונש המתאים. למפקד הרובע הרשות להטיל עונש כספי עד חמישים רובל⁵³ ומאסר עד שלוש יממות. למפקח המשטרה - עד 100 רובל ומאסר עד 5- יממות. למפקד המשטרה - עד 7 יממות. על החלטת מפקד המשטרה ניתן לערער בפני יושב ראש האלטסטנרט באמצעות מפכ"ל המשטרה לפי סעיף 18 של תקנון המשטרה.

זהו בקווים כלליים תקנון המשטרה, ששימש בסיס להיערכות ולסידור כל העבודה המשטריתית [...]

[אופני עבודה]

אופייני הדבר שהעבודה במשטרה התנהלה בליטאית. הפקודות, הדו"חות, הרישומים, כל התכתובת, השיחות הרשמיות בין העובדים – הכול התנהלה בליטאית (עד ה-1 בפברואר 1943 שאז הכול עבר ליידיש)⁵⁴. זה לא נבע מכך שההנהלה או השוטרים

⁵³ ערכם של 10 רובל באותו זמן היה 1 רייכסמרק. כיכר לחם עלתה אז בשוק השחור 40 רובל בערך.

⁵⁴ כבר לפני תאריך זה הכניסו יותר ויותר משפטים ביידיש ברשומות הפנימיות של המשטרה. לא ברור למה המעבר המלא ליידיש קרה בתאריך זה, אבל סביר להניח שהיות והשוטרים ראו שלא מפריעים להם לנהל חלק

אהבו כל כך את השפה הליטאית, להפך. השנאה לליטאים, שביצעו ביהודים רציחות מזעזעות באכזריותן, הייתה גדולה מאוד. שונאים אותם ואת שפתם שנאת מוות. הייתה בזה משמעות פסיכולוגית עמוקה אחרת. כל הנוער היה מורגל לשפה הליטאית – מן השירות הצבאי, בתי הספר והאוניברסיטאות. מבחינה פסיכולוגית היו מורגלים שפקודות וצווים מושמעים בליטאית. היה נדמה שלהשמיע פקודה ביידיש זה כאילו לא במקום. לא יצייתו וגם לא יהיה לכך אופי צבאי [...] נוצרה על-ידי כך גישה גויית לכול, זאת אומרת לא להתפלפל, לא לשאול, לא להתווכח, ולעשות את מה שמצווים. לשוטר הפשוט הייתה דרך ארץ, והוא ציית לסמל, למפקד הרובע, וכולם כאחד שמרו על ריחוק מתאים מן ההנהלה, פוחדים ומצייתים. בכל מקום קיימת במידת מה משמעת צבאית. פקודה שניתנה חייבת להתבצע בדייקנות.

בצו מן ה-28 באוקטובר 1941 נקבעו דרגות לעובדי המשטרה. באותה פקודת יום פורטו כל הדרגות כסדרן וכן צורת התגים [...]. בתקופת ההנהלה החדשה עלתה רמת המשמעת, וזאת מטעמים אובייקטיביים וסובייקטיביים כאחת [...] מן היום הראשון היא הקדישה תשומת לב למראה החיצוני ולמשמעת. הקפידו ששוטר יעשה חיצונית רושם טוב, שימלא ללא שאלות את חובותיו, שיהיה במידה מסוימת חייל.

ייתכן שלא אוהבים את ההנהלה החדשה כי היא שמה דגש גדול מדי על הרושם החיצוני. יש בכך קצת מן הסנוביות, מה שלגמרי אינו מתאים לתנאי הגטו. ייתכן שזה נכון, אבל צריך להדגיש שההנהלה החדשה הכניסה יותר סדר, פוחדים להיענש ומצייתים.

[המרכז]

חיצונית התחיל הכול להסתדר טוב יותר. המרכז עבר לדירה חדשה שהייתה כבר משופצת. לחדר ההנהלה התאפשרה הכניסה רק על-ידי הודעה מוקדמת. כל עניין, כל נייר יש לו המקום שלו והתיק שלו. שום דבר לא הולך לאיבוד, הכול נרשם ומטופל. כל אזרח שמגיש בקשה או תלונה מקבל תשובה - בין אם חיובית ובין אם תשובה פשוטה, אך שום דבר לא מתגלגל לו סתם. הכול מטופל ומאושר. אם אזרח נענש, מודיעים לו על מה ולפי איזה סעיף בתקנון המשטרה, וכמו כן היכן וכיצד יכול הוא לערער על העונש. יחד עם עובדי הלשכה יוצר כבר המרכז מן יחידה קטנה [...] של 21 איש.⁵⁵

מן העניינים ביידיש, ומדובר בתקופה השקטה, הם החליטו לעשות שינוי מלא ליידיש לאחר תקופת ניסיון. וחשוב לציין שכאן מדובר ברישום העניינים הפנימיים.

⁵⁵ בין העובדים היו תובע, חוקרים, צוות רפואי, עובדים מינהליים למיניהם, ושליחים.

ב- 26 בינואר 1942 הותקן בגטו, ברשיון הגביטסקומיסריאט,⁵⁶ טלפון לשימוש פנימי. היה בזה משום הישג גדול לקבל רשות להתקנת משהו בגטו שיכול להקל על החיים. כל ההוראות עד כה מטרתן הייתה רק להכביד על החיים. לפני כן היו שליחים מהירים מיוחדים רצים, במידת הצורך, בין השער לרובעים. מעתה, משחסרו על יד השער אנשים למערך העבודה, לא היה שום צורך להריץ אנשים, אפשר היה להתקשר טלפונית ולהסדיר הכול. לאמיתו של דבר הם הרשו להתקין את מכשירי הטלפון לא כל כך למעננו, כמו למענם. משמר הגטו היה ממוקם בתוך הגטו והיה זקוק לטלפון. איך שלא יהיה, בגללם נהנינו אנחנו מהתקנת טלפונים בכל יחידות המשטרה, בכל המשרדים החשובים יותר של המגיסטרט. לאחר מכן התרבו הטלפונים במידה כזו שהותקנו כמעט בכל המשרדים וגם אצל אישים פרטיים ממנהיגי הגטו. כל ההתקנה הטכנית של הטלפונים בוצעה בידי שלושה שוטרים-טלפונאים, שהיו בעלי ניסיון בנושא עוד מן הימים הטובים [...].

למשרד המרכזי הייתה גם קופה. למשטרה היו כל מיני הוצאות, והיו זקוקים לכסף על מנת לכסותן. גם נושא זה טופל בצורה ממלכתית. "קבינט השרים", במקרה שלנו האלטסטנרט, נתן למשטרה כסף בצורת מקדמה, לפי שיטת התחשבנות מסוימת. ז"א, המרכז היה חייב להגיש מזמן לזמן דיווח מדויק על השימוש שנעשה בכסף שהתקבל. המשטרה תרמה להכנסות האלטסטנרט על-ידי גביית כספי הדו"חות והקנסות השונים שנכנסו לקופתה, ומוכן מאליו שנהנתה מן הכספים הללו והשתמשה בהם לצרכיה. ממש ממלכתי. תורמת להכנסות, משולבת בהוצאות לפי שיטת התחשבנות, ממלכה אמיתית, כמעט כמו בארץ ישראל [...] אין מה לדבר [...].

המחלקה הפלילית

ב-5 בדצמבר, בו זמנית עם ההנהלה החדשה, גם נוסד במשטרה היהודית משרד חדש - המחלקה הפלילית. היא נוסדה קודם כול מפני שבצד ההתפתחות והנורמליזציה של חיי הגטו התחילו מתרבים גם מקרי הגנבות והפריצות. יהודים למדו את המלאכה לא פחות טוב מן הגויים [...].

כמו כן היו הרבה אנשים לא כשרים שישבו במשרדים השונים. היו מקרים של שימוש לרעה, גניבות שלא ניתן היה לגלות את האשמים בהן, מקרי שחיתות ועבירות דומות שנעשו על-ידי גבאים-גנבים. לכן רצו שיהיה גוף המסוגל להתעסק עם כל החבורה הזאת, לבדוק בחשאי את פעילותם, לחקור את מקורות ההכנסה שלהם, ממי וממה הם

⁵⁶ הממשל הגרמני במחוז קובנה – Gebietskommissariat Kauen.

מתקיימים. משימה נוספת, מיוחדת במינה, ייחודית לתנאים שבהם אנו חיים, קיבלו על עצמם מייסדי המחלקה הפלילית.

למנהיגי הגטו היה ידוע שישנם בינינו בגטו יהודים שמשרתים את הג' [גסטפו]. לצערנו תופעה מאוסה ועצובה, אבל עובדה. היהודים האלה מודיעים לג' על כל מה שמתרחש בגטו, עומדים אתם בקשר, באים לשם לעתים קרובות, ויש לנו מהם לא מעט צרות. שמות האנשים שמשרתים את הג', מקומות עבודתם ומגוריהם היו ידועים. מייסדי המחלקה הפלילית שמו להם למטרה לשים עין על האנשים הללו, להתחקות אחריהם ולעקוב ולבדוק לאן הם הולכים, עם מי הם נפגשים, מה הם מדברים; לדעת עליהם את הכול במדויק, כל צעד שהם עושים, בכדי שיוכלו לעלות על זה בזמן ועד כמה שאפשר לבלום את פעילותם.

את משימת הפיקוח על פעילות עובדי המגיסטרט המחלקה הפלילית לא ביצעה. צוינו רק מקרים אחדים שבהם עלו על פקידים חסרי מצפון, או נכון יותר פשוט גנבים, כגון פקידים אחדים במחסן חפצי המגורשים, שנתפסו בגניבות [...] במקרים אחרים, כשרצתה המחלקה הפלילית לחקור בכיוון פקיד מסוים, הייתה באה מלמעלה לחיצה על כפתור לעצור חקירות כאלה, כי זה לא יאה ולא נחוץ. חקירות כאלה נאלצה המחלקה הפלילית להפסיק מ"סיבות טכניות".

למען האובייקטיביות יש להדגיש שלא כל עובדי המחלקה הפלילית היו ראויים, לפי התנהגותם שלהם עצמם, לערוך מיני חקירות שכאלה. איך שלא יהיה, לא היו להם בשטח זה הישגים כלשהם.

בנושא הפיקוח על האנשים שמשרתים בג' הושג מעט מאוד. ידעו את שמות המלשינים, את מקום עבודתם, ובזה הסתיים הדבר. יותר מדי לא הרחיבו בשטח זה גם מחמת הפחד.

כך שלמעשה נשארה המחלקה הפלילית גוף ללחימה בעבירות פליליות, וככזאת היא קיימת עד עצם היום הזה. בשטח זה היו למחלקה הפלילית הישגים רבים. מאות מקרי גנבה פוענחו, החפצים הגנובים הוחזרו לבעליהם והעבריינים נענשו. גם פה התנהלה העבודה הפנימית בשיטתיות ובסדר. כל תביעה שהוגשה נגד אזרח קיבלה את התיק והמספר שלה. כל מקרה נחקר בנפרד, בדייקנות, עם עדים והתעמתויות [...]

המחלקה הפלילית היא יחידה נפרדת הכפופה למשרד המרכזי כמו רובע, בהבדל שרובע מנהל את פעולתו על שטח מוגדר, בעוד שהמחלקה הפלילית פועלת בכל שטחו של הגטו, בתחום פעולה מוגדר. מפקד המחלקה הפלילית גבוה בדרגה ממפקד רובע, ובעל סמכויות של מפקח משטרה.

[...] מאוחר יותר הונהג שהמחלקה הפלילית תגיש אחת לחודש סטטיסטיקה מפורטת הכוללת נתונים על [...] הפשעים שבוצעו [...] כל ההתרחשויות והמקרים נרשמים בדיוקנות, מסווגים ונשמרים במקום המתאים בארכיון המשטרתי.

[בית סוהר]

באותו זמן הוקם בגטו בית הסוהר.⁵⁷ חידוש בגטו – יהודים-אסירים אוסרים זה את זה; כלא בתוך כלא. הקמתו של בית הסוהר היה כורח המציאות [...] בית הדין המהיר לעבודה, ומאוחר יותר מחלקת הגיוס, היו מטילים על המשתמטים עונש מאסר או עונש כספי. עם הקמתו של בית הסוהר עלתה יוקרתם של המשרדים הרשמיים. הפחד להיתקע בבית הסוהר, או כפי שקראו לכך אצלנו בשם הליטאי "דאבאקלע",⁵⁸ גרם לכך שיותר אנשים ממלאים ביתר דיוקנות את חובת העבודה. כללית, נוצר מכשיר שבאמצעותו ניתן להעניש מקרים של השתמטות, פשעים פליליים ועברות אחרות. את בית הסוהר שיכנו בחצר ה"רעזערוואט"⁵⁹ בתוך בלוק שנשאר ריק לאחר האקציה הגדולה.⁶⁰ הנהלת בית הסוהר הורכבה משישה אנשים: מפקד אחד, מזכיר אחד, סמל אחד ושלושה סוהרים. בתפקוד הפנימי שלו נהג בית הסוהר על-פי תקנות והוראות מאושרות על-ידי מפקד המשטרה [...].

בתקופה הראשונה היה הסדר רופף מאוד [...] מפקד הרובע ה-3, ג' [יהושע איקה גרינברג],⁶² מונה כמפקד זמני של הכלא בכדי לארגן את הכול ביעילות ובצורה מסודרת. ואמנם, לאט לאט נכנס הכול למסלולו, זה הפך לבית סוהר של ממש, מקום שבו נמצאים אנשים החייבים לשלם על פשע [...].

אבל היה גורם נוסף שהעמיד את בית הסוהר במרכז השירות המשטרתי, והוא קשור לבתי המלאכה⁶³ שנוסדו על-ידי ה"שטאטקומיסריאט". כפי שכבר הוזכר, הוקמו בגטו בתי מלאכה שעבדו באופן בלעדי עבור הגרמנים. שוטרים, בהתאם לפקודת היום

⁵⁷ הכוונה, ככל הנראה, לבית הסוהר שהוקם באוגוסט 1941 ושכן בירכתי הגטו, הרחק מהשער הראשי.

⁵⁸ פירוש המלה Dabokle הוא "חדר משמר" או "חדר מעצר".

⁵⁹ כך כונה המבנה הארוך דמוי קסרקטין ברחוב Krikščiuikaičio מספר 107, שבו התגוררו בתחילת קיום הגטו מחוסרי-בית, נכים ללא משפחות ומקרים סוציאליים קשים.

⁶⁰ במהלך "האקציה הגדולה" רוב רובם של דיירי ה"רעזערוואט" הועברו לפרט ה-9, ושם נרצחו.

⁶¹ בעמ' 149 בחיבור מתואר המצב ששרר אז בבית-הסוהר כדלקמן: "...הסוהרים לא היו במקומותיהם. בבית הסוהר שררו עזובה ולכלוך. כל אחד עשה מה שרצה..."

⁶² גרינברג, קצין מילואים בצבא הליטאי, היה מבכירי "ארגון ברית ציון" בגטו. הוא נרצח בסוף מרס 1944 בפרט ה-9 באשמת סיוע למחתרת הפרטיזנית בגטו.

⁶³ הכוונה לבתי המלאכה (Ghetto Werkstätten in Vilijampole) שהוקמו בפקודת ראש המימשל העירוני הגרמני של קובנה בדצמבר 1941, ובהם עבדו מאות יהודים למען מאמץ המלחמה של גרמניה.

שלהם, היו חייבים בשמירה על בתי המלאכה יומם ולילה. בית הסוהר עמד באותה חצר שבה היו מצויים בתי המלאכה. בשני המקומות דרושה שמירה ביום ובלילה. על כן איחדו את שני העניינים, ומפקד הכלא הפך בו זמנית גם למפקדם של השוטרים התורנים בבתי המלאכה [...]

[פשעים ועברות - אוקטובר 1941 – פברואר 1942]

הפשעים עבורם אפשר היה להיכנס לכלא היו ממינים שונים. רבים מהם, כגון עברות פליליות, גנבות, רמאויות ו[עבירות] מנהליות, הפרעה לסדר הציבורי, התפרעויות וכו' היו במדינות נורמליות תופעות של יום יום, ובכל מקום על מעשים כגון אלה נענשים. אבל בתנאי הגטו היו רבים מן הדברים שונים. היו בגטו עברות של אזרחים שבתנאים נורמליים לא היו נחשבות כעברות או שכלל לא יכלו להתרחש. אבל בגטו, זה אחרת. היו חוקים מיוחדים בחיינו המיוחדים, חסרי התקדים, וממילא גם עונשים על עבירות נגד החוקים המיוחדים האלה. היו עברות אדמיניסטרטיביות שביצעו אזרחים מתוך מצוקה מרה, ייאוש ואדישות. במקרים רבים הייתה המשטרה מתחשבת בנסיבות ובאדם שעבר את העבירה, ופעמים רבות מעלימה עין. אבל את רוב המקרים היה צריך לאתר ולהעניש לפי החוק, כדי שדברים אלה, המכניסים כאוס והורסים את הסדר הפנימי, לא יישנו [...]⁶⁴

[...] משמר הגטו, ה- נסק"ק⁶⁵ שוכן בתוך הגטו גופא, ולא כמו בעבר מחוצה לו. כניסתו של משמר הגטו [...] לתוך תחומי הגטו הטביע את חותמו על כל צורת החיים הפנימיים בגטו. הם, הגרמנים, נדחקו לכל מקום, נוכחותם הורגשה בכל מקום. תפקידם להשגיח על כך שהיהודים יישאו את הטלאי מחוזק היטב בתפירה, והזהירו את המשטרה לשמור על כך ולהעניש. (קודם ציוו לשאת מגני דוד צהובים עשויים בד, קצת יותר מאוחר הורו שיהיו אלה סרוגים מצמר צהוב על הבגד. כעבור מספר חודשים התחרטו והורו לשאת את מגני הדוד מבד צהוב בלבד).

⁶⁴ בפרק מובאות טבלאות סטטיסטיות חודשיות לחודשים אוגוסט 1941 – פברואר 1942, המצביעות על שיעור העברות בגטו. בחודש אוגוסט נענשו רק 6 אנשים, והמספרים גדלו במהלך החודשים עד למספר שיא של 207 עונשים בחודש פברואר (ראה להלן). באוקטובר 1941 נענשו 21 איש, מהם 17 "על התנגדות למשטרה והעלבטה". בנובמבר נענשו 111 איש, 80 מהם "על אי-ציות להוראות התברואה" ו-16 "על התנגדות למשטרה והעלבטה".

⁶⁵ הכוונה לפלוגה 4 מיחידת תובלה של המשטרה הגרמנית המכונה (Nationalsozialistisches Kraftfahrerkorps), שמונתה בינואר 1942 לשמש כמשמר הגטו. מפקד היחידה עד 17 ביוני היה Truppenführer A. Tiele.

הם תפסו פעמים מספר בגטו, ברחוב, יהודים עם טלאים לא מחוזקים או לא סרוגים כראוי, ונתנו על כך מכות. המשטרה היהודית הייתה חייבת במקרים כאלה להתערב בכדי למנוע שיהודים יקבלו מכות. על כן ערכו הם עצמם בדיקות ברחובות והענישו את אלה שהטלאי שלהם לא היה בסדר.

כמו כן השגיחו הגרמנים על האפלת החלונות. במקומות שבהם ההאפלה לא הייתה טובה, היו יורים לעתים קרובות דרך החלון. יחד עם זאת, על-פי-רוב לא פגעו באנשים, והעניין היה מסתיים בפחד ונזקים. המשטרה היהודית התחילה להקפיד מאוד על ההאפלה. [...]

הנענשים על "אי ציות לפקודות הממשל" היו ברובם אלה שהגרמנים תפסו אותם עוברים או סוחרים דרך הגדר. היו גם כאלה שמצאו אצלם בביקורת שעל-יד השער, בחזרה מן העיר, עם חבילה לא כשרה.⁶⁶ הקומנדנט היה מוסר את האנשים לידי המשטרה היהודית עם הוראה מתאימה על מספר הימים או השבועות שיש להחזיק את האיש בכלא.

חטא נוסף היה הסחר ההדדי. התפתח סחר הרחובות. המסחר לכשעצמו היה אסור. כל עוד התנהל המסחר בסמטאות הצדדיות עשתה המשטרה את עצמה כלא רואה. נאמר רק מטעם המשטרה והאלטסטנרט שבאזור האלטסטנרט, הקומיטט ורחובות מרכזיים אחרים, שם מרבים הגרמנים והליטאים להסתובב, אסור באיסור חמור לנהל מסחר. יהודים לא צייתו. דווקא ניהלו מסחר במקומות האסורים, המשטרה הענישה על כך, לפי פקודת האלטסטנרט. [...]

בפברואר 1942 נענשו [...] 207 איש.⁶⁷

חודש פברואר עמד בסימן גיוסם של 500 אנשי הגטו שלנו לעבודה בריגה. אצלנו קראו לזה האקציה לריגה [8 בפברואר] [...] העבודה השחורה כולה, לגייס את האנשים, להובילם לכלא, הייתה מוטלת, כמו תמיד, על כתפי המשטרה. זה [ברור] שלהתנדב לנסיעה למקום לא מוכר, איש לא רצה. אז היו צריכים לגייס בכוח. היו מקרים רבים של התנגדות, מכות ואי ציות, שגם על כך אנשים נענשו. אנשים רבים בכדי לא ליפול בין אלה ה[נשלחים] לריגה זיפו סרטי זרוע וכובעים של המשטרה ובאו אתם לכיכר הדמוקרטים הידועה לשמצה, שם ציווה יורדן לכולם להתאסף, ומשם מיינו את האנשים. המשטרה גילתה זאת והענישה את האשמים. [...]

⁶⁶ כך כינו תושבי הגטו חבילה של מצרכי מזון שאסור היה להם להביא מהעיר.

⁶⁷ 114 מהם נענשו על "אי ציות להוראה על רישום חובה", אשר התייחסה במיוחד לתושבי הגטו שפנו בבהילות ב-11 בינואר מבתיהם שברחוב ויינז'ינסקוי, שכונה גם אזור "בראזילקע". 37 נענשו "על התנגדות למשטרה והעלבתה", ו-34 "על אי-ציות להוראות הרשויות, לפי פקודת הקומנדנט הגרמני". בסעיף האחרון יש עדות להתערבות הקומנדנט בחיים הפנימיים של הגטו. ראה "החיבור", עמ' 153.

פרק י"א: המשטרה ברבע האחרון של 1942⁶⁸

עם הליכתו של כספי⁶⁹ חלה במשטרה התאוששות מה והתחילו לנשום לרווחה. לפני כן, כל מה שרצו לעשות - קדמה לו תמיד השאלה מה יגיד על כך כספי; כשכולם אמרו יום, אמר הוא לילה [...]. במשך הסתיו כולו ובראשית חורף 1942 חלו במשטרה שינויים שונים בשירות הפנים, נוספו יחידות חדשות ושונו נוהלי העבודה ביחידות הקיימות [...].

[הקמת בית סוהר נוסף]

ב-15 באוגוסט הוקם בגטו בית מעצר שני. המניע להקמת בית סוהר נוסף היה גאוגרפי בעיקרו. בית הסוהר הקיים בגטו היה ממוקם, כזכור, על יד הסדנאות, בקצה השני של הגטו.

ניהול כל מצבת כוח העבודה, הקומביניציות השונות עם אנשים כדי שלא יחסר מספר העובדים הנדרש - כל זה מתרחש על יד השער. יום-יום יש עשרות מקרים שבהם צריך לנתק⁷⁰ אנשים מבריגדה אחת כדי לשלחם כעבור מחצית השעה למקום עבודה אחר, שממנו מגיעה דרישה דחופה לכוח אדם, או שסתם צריך לגייס בכפייה אנשים למקום עבודה מסוים. את האנשים שאספה המשטרה אין היכן להחזיק עד להשלמת המכסה הדרושה. להחזיקם סתם כך בכיכר אי-אפשר, כי הם מתפזרים ונמלטים; להובילם זמנית לבית הסוהר הוא [הראשון] – זה מרוחק מדי. על יד השער הכול צריך להתבצע במהירות. על כן הוחלט להקים על ידו בית מעצר מיוחד, המיועד למעריך כוח העבודה. בהתחלה קראו לו "בית מעצר למשתמטים מחובת העבודה". כאן, בבית המעצר הזה, הוחזקו כל מי שהואשמו בעברות הקשורות במילוי חובת העבודה. [ואילון] שם, בכלא ההוא, ישבו הפליליים, המינהליים ומי שנענשו בידי מפקד הגטו וס"ד, והיו הולכים לעבודה אל מחוץ לתחומי הגטו, שלשם לא נשלחו [ב]כלל לא הפליליים וגם לא נענשי

⁶⁸ לפי תוכן הדברים בפרק זה מדובר בפרק זמן ארוך יותר - לפחות על השליש האחרון של 1942, וכן נוספו כמה ספיחים מתחילת 1943.

⁶⁹ יוסף כספי-סרברוביץ. בעבר היה מורה ועיתונאי. נודע בציבור היהודי כבעל אופי סוער והתנהגות בלתי יציבה. לאחר הכיבוש הנאצי עבד בגלוי ורשמית בגסטפו. כשנכלאו יהודי קובנה בגטו, הוא, אשתו ושני ילדיו נותרו לגור בעיר קובנה ושחררו מהחובה לעבוד את המגן-דוד הצהוב. בתוקף מעמדו נהג לבקר בגטו תכופות, ולא פעם כפה את רצונו על מוסדות הגטו והפריע את שגרת פעילותם. בין היתר לחץ על המשטרה לפטר את יהודה זופוויץ'. לכל מעלליו מוקדשים ב"חיבור" 15 עמודים (עמ' 200-214). בסוף קיץ 1942 הוא ומשפחתו הועברו לוויילנה ושם הוצאו להורג.

⁷⁰ הכוונה ל"תרגיל" שהיה מקובל על נציגי הארבעטס-אמט בשער הגטו לנתק חלק מסוים של האנשים שהיו מדי בוקר מצטופפים על יד השער, במסגרת קבוצת העבודה הקבועה שלהם, ולהעבירם לקבוצת עבודה אחרת, שבה היו חסרים עובדים.

הס"ד.⁷¹ כל מי שנאסרו על עברות מתחום עבודת החובה ונשפטו לזמן קצוב היו נשלחים למשך היום לעבודה, ובערב ליד השער שבים ונכלאים מחדש בבית המעצר. השמירה בבית המעצר הופקדה בידי השוטרים מן הרובע הראשון. את בית המעצר החדש שעל יד השער בקריקשצ'וקיצי'ו 23 מיקמו ב"קלויז" הסלובודקאי לשעבר של אבא חצקל. היהודים עצמם הפכו בית כנסת לבית מאסר ליהודים. הבאים אחרינו שיקראו בעתיד את הדברים הללו יתקשו להאמין בכך, אבל זוהי עובדה. כבר קודם לכן היה בית הכנסת הרוס למחצה, כי בימיו הראשונים של הגטו, כשכל מטר מרובע של שטח מגורים היווה בעיה,⁷² נכנסו [לשם] משפחות רבות מחוסרות בית [...] באותו בניין עצמו שבו נשאו לפנים תפילות לאלוהים. דורות שלמים, על יגונם ושמחתם, עברו דרך בית המדרש; אותם קירות עצמם שמעו עכשיו את אנחתם ואת בכיים של יהודים עצורים בידי יהודים בגלל אי ציות מלא לפקודותיהם של השולטים בנו. [...]

הניהול האדמיניסטרטיבי של בית המעצר היה בידי שוטרי משמר השער, כלומר בידי שוטרי הרובע הראשון, מכיוון שבאותה עת השתייך בית המעצר, כמוהו כמשמר השער כולו, לרובע הראשון. להלכה פקד על בית המעצר מפקד הרובע הראשון, ולמעשה מפקד משמר השער, שהיה סגן המפקד השני של הרובע השני.

טשטוש סמכויות ובלבול שררו בנושא מילוי התפקידים להלכה ולמעשה [...] כל הגורמים הללו יחד חברו להבשלת הרעיון להפרדת משמר השער מן הרובע הראשון וליצירת יחידה מיוחדת, עם אנשים קבועים משלה, שבסמכותה, מלבד השער, יהיה גם בית המעצר - יחידה בעלת מטלות ותפקידים מיוחדים. כיחידה נפרדת היא קיבלה מעמד של רובע והוכפפה ישירות למרכז.

[הקמת משמר נפרד לבתי המלאכה]

בהמשך לתהליכי הארגון מחדש הוכנסה רפורמה גם במשמר בתי המלאכה, כדי לשפר את שירות הפנים ולהעלות את רמת השמירה בנקודה חשובה זו [...]

השמירה על בתי המלאכה ועל בית הסוהר הייתה בידי שוטרים, שנשלחו [...] מן הרבעים. עם הזמן התרבו המשימות, בתי המלאכה התרחבו, במחסנים הוחזקו חפצים ששוויים נאמד במיליונים, והשלטונות דרשו שמירה קפדנית ביותר עליהם. התגלו מקרים רבים של גנבות מתוך המחסנים בידי עובדי בתי המלאכה. השוטרים במשמר

⁷¹ כך במקור. הכוונה ככל הנראה שהאסירים הפליליים ואלה שנענשו בידי שירות הביטחון (SD – Sicherheitsdienst) לא נשלחו לאותם מקומות העבודה מחוץ לגטו, שאליהם נשלחו עברייני חובת העבודה.

⁷² מחמת המחסור הלוחץ בדיוור ששרר בעיקר בתקופה הראשונה, נקבעו לכל אדם 3 מ"ר, ולאחר מכן – 2.5 מ"ר.

השערים קיבלו הוראה לערוך חיפושים אצל העובדים היוצאים, אבל לא תמיד היו המשמרות במקום, וגם לא עמדו בדיוק במקומות המיועדים. היו מעבירים אנשים ללא בדיקה ולא היו משגיחים די הצורך.

הממונה על משמר המשטרה בבתי המלאכה [הסמל יצחק מלמדוויץ'] ננזף לא אחת בידי המנהל הגרמני וההנהלה היהודית של בתי המלאכה [...] על כן החליטה הנהלת המשטרה להקים יחידה קבועה לאבטחת בתי המלאכה [...]. עד כה היה מוטל על כל שוטר יום אחד של שירות רובע רגיל, למחרת - שירות לילה ברובע, ביום שלאחריו - שירות רובע רגיל, ולאחר מכן - ביום הבא - היה הולך לשירות של 24 שעות בבתי המלאכה. עם סיום משמרתו היה השוטר חופשי עד בוקר היום המחרת, כלומר למעשה שירת שוטר בתפקידו הרגיל ברובע שלושה ימים בשבוע, וביתר הזמן שהה מחוץ לרובע. העבודה ברובע סבלה מכך, מכיוון שהשוטר היה ברובע בבחינת אורח. בקיץ זה, כפי שנפרט בהמשך, חולק הרובע כולו לאזורים ולמקופים. לכל שוטר היה המקוף שלו, מורכב מכמה רחובות שבהם היה חייב להפגין נוכחות פעמים אחדות ביום, להשגיח על הניקיון ולמלא משימות שונות באזור. [...] כך שהרפורמה החדשה הזאת הייתה בה תועלת כפולה.

[מדור עונשין]

בד בבד עם גידול היחידות וארגון מחדש, גדלו גם משימות המשרד המרכזי כרשות מפקדת ומפקחת. תחת סמכותו של המרכז פעלו שש יחידות משטרה: שלושה רבעים, המדור הפלילי, משמר השער ובית המעצר, משמר הכלא ובתי המלאכה, ונוסף על כך - בית המשפט - מדור העונשין.

מכל היחידות מגיעים למרכז דיווחים יומיים וניירת מגוונת הדורשת טיפול. גם ענייני בית המשפט עוברים דרך המשרד המרכזי [...] במקרים של עברות או פשעים שבהם נענש אזרח במאסר, שוב המשטרה בעצמה מבררת את העניין, מחליטה ומבצעת את ההחלטה. בתנאים רגילים היו צריכים להיות מעורבים במקרים כגון אלה שלושה משרדים - משטרה, בית משפט ובית הסוהר - שלוש רשויות נפרדות ובלתי תלויות זו בזו. אצלנו התרכז כל זה בידי המשטרה.

מדור העונשין, המשרד החדש שצורף למשטרה, הוקם ב-16 באוגוסט ופעל על-פי תקנון מיוחד שאושר בידי יושב-ראש האלסטטנרט ב-20 באוגוסט, כתוספת לתקנון המשטרה הכללי.

זכויות מדור העונשין וסמכויותיו הוגדרו כדלהלן: משטרת הגטו היהודית הוסמכה זמנית לטפל בכל העברות הפליליות ובעניינים האזרחיים של תושבי הגטו. מדור העונשין

מורכב מוועדה של שלושה אנשים, המתמנים במיוחד בידי מפקד המשטרה למילוי תפקיד זה [...]

הוועדה דנה ומחליטה בכל העניינים המובאים בפניה בידי המדור הפלילי, הרבעים ומוסדות אחרים, ומטפלת גם בבקשות ובתלונות של אנשים פרטיים. עבודת הוועדה מתבססת על חוקי המשפט של הרפובליקה הליטאית לשעבר, במידה שהם מתאימים לתנאי הגטו ואינם עומדים בסתירה להוראות האלטסטנרט.

פסקי הדין של הוועדה מקבלים תוקף לאחר אישורם בידי מפקד המשטרה, והם סופיים. במקרים יוצאים מן הכלל יכול יושב-ראש האלטסטנרט, על-פי פניית הצד המעוניין או ביזמתו שלו, לבטל את ההחלטה ולהורות על דיון מחדש בהרכב שונה של חברי הוועדה, המתמנים בידי מפקד המשטרה.

כל ענייני בית המשפט לשעבר⁷³ של הגטו, שלא הגיעו שם לכלל דיון, מועברים למשרד הראשי של המשטרה היהודית של הגטו. במשך הזמן, לאחר ששלושת חברי הוועדה הפכו לקבועים, נכנסה עבודת מדור העונשין לשגרה. הם טיפלו הן בענייני בית המשפט לשעבר והן בחומר החדש שהגיע אליהם מן המדור הפלילי⁷⁴ ו[מדורים] אחרים, סידרו לעצמם מקום מיוחד לישיבות, קיבלו מזכיר מיוחד בעל ניסיון משפטי ניכר, והעבודה התנהלה בצורה רגילה, בדומה לעבודת בית המשפט לשעבר של הגטו [...]

בתקופה שבין 1 באפריל ל-31 בדצמבר טיפל מדור הפלילים בגנבות, רמאויות, זיופים וכיוצא באלה. המדור הצליח לפענח מקרים מפותלים וסבוכים רבים, להעניש את האשמים ולפצות את הנפגעים על נזקיהם. המעשים שביצעו גנבים מקומיים פוענחו ברובם [...]

מאז הקמתו של מדור הפלילים, בתקופה שמ-1 באפריל ועד 31 בדצמבר, טופלו במשרד, כפי שמראה הטבלה שלהלן, המקרים האלה:

דצ	נוב	אוקט	ספט	אוגו	י	יו	מ	א	
מב	מב	ובר	מבר	טו	ו	ני	אי	פ	
ר	ר				ל			רי	
					י			ל	
					1	6	1	9	גנבות, רמאויות,
97	62	68	52	42	1	6	1	9	זיופים
					0	2	3	0	[...]

⁷³ בית המשפט שהוקם בגטו ב-8 בדצמבר 1941 נסגר בפקודת השלטונות הגרמניים ב-5 באוגוסט 1942.

⁷⁴ המחלקה הפלילית של המשטרה ("קרימינאל פאליציי") הוקמה ב-5 בדצמבר 1941.

					4		3		
					1	1	8		מקרים מפוענחים
3	5	19	51	114	1	1	8	1	
					1	2	8	5	
					7				
					7	7	6	5	מקרים בטיפול
38	81	105	374	569	7	7	6	5	
					6	0	2	1	
					9	9	6	9	
					2	5	2	1	מקרים שהועברו לטיפול המשפט
38	26	35	32	24	2	5	2	1	
					0		9	3	
					9	7	5	1	תהליכים שהופסקו
22	24	24	62	90	9	7	5	1	
					7		9	8	
					2	1	5	2	הועמדו לדין
39	20	29	36	27	2	1	5	2	
					0	2	1	4	
8	17	19	5	34	2	-	5	4	אנשים במאסר
					4				

מעיון בטבלה מתברר שבמשך שלושת רבעי שנה של פעילות שוטפת של היחידה הפלילית בוצעו בגטו 700 עברות בסך הכול. מהן פוענחו 424, לבית המשפט הועברו 222, ובסך הכול - 646, זאת אומרת כ-90 אחוז [...] אפשר להניח ש-80 אחוז מן העברות שבוצעו בידי יהודים, פה בגטו גופא, פוענחו.

מדור העונשין, שהחל בפעילותו השוטפת ב-1 בספטמבר, טיפל עד 31 באוקטובר ב [...] [192 מקרים אזרחיים ופילייים.⁷⁵

הטיפול בעשרות ובמאות המקרים, שהתרבו בעיקר בחודשי יולי-אוגוסט עם סגירתו של בית המשפט והעברת המקרים הלא-פתורים למרכז המשטרה, תפס מקום ניכר בפעילות האדמיניסטרטיבית של המרכז.

⁷⁵ במקור יש טבלה עם סטטיסטיקה עד סוף חודש דצמבר. בתקופה הזאת טיפל מדור העונשין ב-113 מקרים אזרחיים, וב-79 מקרים פילייים. 64 מקרים פילייים נידונו ו-15 זוכו.

[הנהגת תעודת זהות ("פפורטיזציה") - 1942]

תפקיד לא משטרתי אחר שכבשה המשטרה, או ליתר דיוק - שסופח לפעילותה האדמיניסטרטיבית, היה קשור בנושא תעודות הזהות. הצורך שתהיה תעודה מזהה לכל אחד מתושבי הגטו הפך אקטואלי ביותר. בדרך כלל היה קשה לקבוע את נתוני האישיים של תושב, בעיקר אם לאותו פרט היה עניין בהסתרת העובדות [...]. בהתחלה היה כל אחד יכול בעת מעצר או רישום דוח כלפיו למסור במשטרה שם מזויף, ואחר כך "לך וחפש אותו" [...].

כל אלה גרמו להבשלת הרעיון בדבר הנהגת מסמך כללי אחיד לכל תושבי הגטו ללא יוצא מן הכלל - מסמך המוכר בשם "גטופאס" (אויסווייז).⁷⁶ רעיון זה נולד באלטסטנרט, ובהתחלה טיפל בו המזכיר [אברהם] גולוב [...].⁷⁷ ב-7 ביוני [1942] פורסמה הודעה מטעם מפקד המשטרה שמה-1 ביולי חייב כל תושב בגטו להצטייד בגטו-פאס.

את התעודה מקבל כל תושב ישירות לביתו באמצעות הרובע המשטרתי המתאים ומהממונים על הבתים, שלאחר מכן יערכו בדיקה כללית, כל אחד ברובע שלו, כדי לוודא שאכן לכולם יש תעודות. כל אחד מתושבי הגטו, ללא הבדל מין וגיל, חייב בתעודה. תעודות הקטינים, עד לגיל 15, מונפקות להוריהם (אב או אם). אם לקטין אין הורים - נמסרת התעודה לאדם שאצלו מתגורר הקטין. כל תושב בגטו, מגיל 15, חייב לשאת עמו בכל עת את התעודה ולהציגה תמיד, אם יידרש, בפני פקידי המשטרה היהודית או בפני הממונים מטעם משרד העבודה על ביצוען של בדיקות חייבי העבודה. [...]

כל תושב בגטו המשנה את מקום מגוריו חייב להירשם בתוך 24 שעות במשטרת הרובע שבו מצויה כתובתו החדשה. רישום זה מצוין על-ידי המשטרה בתעודה [...]. הפרטים בתעודה הם מינימליים, אולי נעשה הדבר בכוונה תחילה, כדי שהנתונים המופיעים בה יהיו הפרטים החיוניים ביותר לקביעת זהותו של אדם [...]. אין בתעודה התייחסות למעמד האישי, כי נושא החתונות בגטו הוא בעיה כאובה ביותר. יש בגטו מאות גברים ונשים שבני זוגם הראשונים נעדרים: ברחו, אבדו, נעלמו באקציות ובבתי סוהר וכו'. רבים נרשמו עם בני זוג חדשים. הנעדרים נחשבים אצלנו למתים, אבל ייתכן שמישהו מהם בכל זאת יופיע. לכן השאירו את הסעיף הכאוב הזה פתוח.

התעודה סיפקה את כל המידע שמשרדי הגטו נזקקו לו בנושא חובת העבודה, עבודת המשטרה, מחלקת התזונה ועוד. כדי שהתעודה תתקבל במציאות החיים של הגטו,

⁷⁶ תעתיק של המילה הגרמנית Ausweis.

⁷⁷ גולוב [תורין] כיהן כבר באותו זמן כמזכ"ל האלטסטנרט, עד הסתלקותו מן הגטו בתקופה האחרונה לקיומו.

הוציא האלטסטנרט צו ב-1 באוגוסט, מופנה לכל משרדיו, להתייחס לגטו-פאס כאל מסמך הזיהוי היחיד של תושבי הגטו מ-5 באוגוסט 1942 [...].

לאחר שכל תושבי הגטו קיבלו תעודות, פסקו כמעט לחלוטין חוסר בהירות והונאות להוות גורם מפריע לתפקודם של משרדי הגטו [...] לתעודת הגטו הייתה מגרעת גדולה אחת, והיא שלא היה בה תצלום, מה שאפשר לתושב לקחת תעודה של מישהו אחר ולהציגה כשלו.

בעקבות התמסדות המשטרה לרבעים, לאזורים ולמקופים, דהיינו, שבמסגרתה לכל שוטר היה המקוף שלו, שאותו ביקר יום-יום, נכנס כמעט לכל הבתים ובמשך הזמן הכיר אישית את כל דייריהם, הפכה התופעה של שימוש לא תקין בתעודותיהם של אחרים לנדירה ביותר.

[הענשה, פשעים ועברות (מרס-דצמבר 1942)]

ניהול הרבעים כולו, שהיה נתון בידי המשטרה, הוא למעשה תפקיד לא משטרתי כי אם מוניציפלי טהור. מלבד זאת מילאה המשטרה את תפקידיו של מנגנון הענשה אדמיניסטרטיבי [...].

מיד בהתחלה הייתה המשטרה מטילה עונש כספי או מאסר [...] לאחר מכן, לאחר שהוקם בית המאסר, ובעקבות המסחר בגטו גם היה כסף בשפע, הפכו עונשים אלה לאפקטיביים. העבריין הוכרח להיכנס לכלא או לשלם קנס. מאוחר יותר, מאז 26 באוגוסט 1942, עם הנהגתו של משק ללא כסף לפי פקודת ראש הממשל העירוני הגרמני, ירדו העונשים הכספיים מן הפרק (באופן רשמי חל איסור על שימוש בכספים, וכך הדבר עד היום - נובמבר 1943). אמצעי הענשה היחיד שנותר היה אפוא מאסר. העבריינות הגיעה לממדים גדולים, והיה הכרח להתערב כדי לחסלה.

אי-נשיאת התעודה לא הייתה למעשה בבחינת עברה, אלא רשלנות בלבד. אבל כדי שהתעודה תיקלט בחיי הגטו וכדי לשוות לה דרגת חיוניות עליונה, היה צורך גם במקרים אלה בהתערבות ובהענשה במאסר. משך הישיבה בכלא על עברות מסוג זה היה עניין של שעות ספורות. מאסר של יממה שלמה היה חמור מדי [...].

בספטמבר נענשו: [...] 69 איש.

[...] הייתה במשטרה יחידה מיוחדת לשמירה על הגנים, שכונתה "משמר הגנים", ובראשה עמד הממונה לעניינים מיוחדים, פאדיסון.⁷⁸ קבוצת שוטרים זו, שהייתה

⁷⁸ פרץ פאדיסון היה בעבר מראשי ארגון לוחמי החזית היהודים ואיש ציבור. בגטו סייע רבות למחתרת ובינואר 1944 הצטרף מטעמה לשורות הפרטיזנים. בערוב ימיו הגיע לישראל.

מורכבת משוטרים מתחנות משטרה שונות, שמרה יומם ולילה על הגנים ועצרה כל אדם שניסה לקחת ירקות. האשמים נענשו לאחר מכן על-ידי המשד הראשי [...].
 בחודש דצמבר נענשו: [...] 20 איש.

מכל הטבלאות⁷⁹ [...] מצטיירת תמונה של משטרה הפועלת בכל מקום ובכל עת, בנסיבות ובתנאים שונים ומשתנים, מגיבה, מענישה ושומרת על השקט והסדר בתוך הגטו. [...].

מקום נכבד בפעילות המשטרתית מוקדש לנושא התברואה. סלובודקה, בעיקר האזור הישן, נודעה מאז ומתמיד ברמה הירודה של הניקיון בה. היו בה בתים ישנים ומוזנחים, וביניהם ארגזי אשפה שלא נוקו זה שנים. עם הכניסה לגטו החמיר מצב הלכלוך בחצרות ובבתים בגלל הצפיפות הרבה. מיד עם הכניסה לגטו החלה המשטרה לארגן את פעילות התברואה. מאוחר יותר, באביב 1942, הוחל במבצע ניקיון מקיף ונקבע סידור עבודה שעל-פיו כל דייר בתורו מנקה את חצרו ואת סביבתו. השוטר האחראי על המקוף בא כל יום לביקורת, ואם המצב אינו משיע רצון מטיל עונש על הדייר התורן. מלבד זאת עסקה המשטרה בעבודה היום-יומית השוטפת, כגון סיורים ברחובות, שמירה קבועה בעמדות מסוימות, ביצוע החלטות ענישה שונות, הבאה לידיעת הציבור של צווים והוראות מטעם האלטסטנרט והשלטונות, וכן טיפלה בתלונות של תושבים על מכות, סכסוכים ועוולות שונות – של מאות אנשים הפונים לתחנת המשטרה הקרובה, ועל המשטרה להקשיב להם, להגיב, להעניש ולהסדיר את העניינים. [...].

[טקס ההשבעה של השוטרים והקמת בית השוטר]

בראשית 1942, לאחר שהשתפרו כאמור במידה ניכרת תנאי החיים החומריים, התחילו בגטו להקדיש מחשבה לפעילות רוחנית וחברתית, וגם במשטרה נעשה ניסיון להכניס קצת פעילות תרבותית בקרב השוטרים, במסגרת האפשרויות המוגבלות של תנאי הגטו.

ביזמתו של מפקח המשטרה זופוויץ' הועלה בהנהלה הרעיון להקמת "בית השוטר", שיהיה בו אולם ספורט שבו יוכלו השוטרים להתעמל ולבצע תרגילי סדר. כמו כן תכננו לקיים סדרת הרצאות מפי מומחים בנושאי חברה, ניהול, משפט והרצאות מיוחדות בתולדות ישראל. בינואר 1942 אכן הוקם ברחוב ויינז'ינסקיו בית מעין זה, ש"לא האריך ימים" מפאת מיעוט העניין שגילו השוטרים בפעילותו [...].

⁷⁹ בחיבור מופיעה טבלה לכל חודש. כאן הובאו רק המספר הכולל לשני חודשים. בפרק אין הסבר לירידה בפשיעה לעומת תחילת שנת 1942. ניתן לשער שבין היתר היה זה פועל יוצא מהתייצבות המצב הכללי ושיפור המצב הכלכלי.

באוקטובר 1942 חידש המפקח ז' [זופוויץ'] (עכשיו כבר סגן ממלא מקום מפקד המשטרה) את תכניתו הישנה להקמת בית השוטר. המניע לצעד זה היה אירוע מסוים שהתרחש בחיי המשטרה: טקס ההשבעה החגיגי של כל פקידי המשטרה בפני האלטסטנרט, ב-1 בנובמבר 1942.

אבי הרעיון לארגן מסדר כללי וטקס השבעה של כל השוטרים היה מר ז' [זופוויץ']. כלפי חוץ נראה כל העניין כמשחק בחיילים: שוטרים מתאספים, נעמדים בשורה, מתוחים, ישרים כסרגל, מצדיעים, רצים הלוך ושוב - משחק. במצבנו ובתנאים שלנו זה נראה מגוחך מעיקרו.

אבל מאחורי כל זאת עמד רעיון נוסף, שאותו היו צריכים להסתיר מעין הציבור - רעיון של הפגנה לאומית ורגש לאומי, כוח, גאווה, תקווה וכבוד לאומי. הפגנה כזאת, שקטה ככל שתהיה, אין אנו יכולים להרשות לעצמנו בתנאי הגטו. סכנת מוות טמונה בה. אבל באמצעות טקס השבעה כזה, המהווה למראית עין שבועת אמונים של כל פקידי המשטרה לאלטסטנרט, היה אפשר לבטא בעקיפין את הרגשות הלאומיים, את הצער העמוק על אתמול ועל היום ואת התקווה למחר. זה היה המניע האחר, הלא-רשמי אך האמיתי, לקיומו של טקס ההשבעה. האלטסטנרט קיבל את הרעיון, ועובדה תכנית מפורטת של כל מהלך הטקס, שהתנהל באופן הזה:

[...] בניצוחו של הופמקלר⁸⁰ התארגנה תזמורת טובה לנגן במיוחד בטקס ההשבעה. בשעה הקבועה⁸¹ הופיעו כל השוטרים, ניצבו חזיתית לפקודתו של מפקח המשטרה זופוויץ', שתרגל אותם - לראשונה במשטרה - לא בשפה הליטאית, כי אם בעברית הרוטה. כעבור זמן מה הגיעו סגן יושב-ראש האלטסטנרט ל' גרפונקל⁸² (היושב-ראש, ד"ר אלקס, אדם שמצב בריאותו רופף בדרך כלל, חלה בדיוק ביום הזה), בלוויית חבר האלטסטנרט גולדברג,⁸³ המזכיר הכללי גולוב ונציג משרד העבודה ליפצר.⁸⁴ מפקח המשטרה ז' פיקד על תרגילי הסדר בעברית שוטפת.

⁸⁰ מישה הופמקלר, שנמנה על שורות המשטרה, והיה בן משפחה של הכנר בשם זהה.

⁸¹ ה-1 בנובמבר 1942, בשעה 14:20.

⁸² לייב גרפונקל, מראשי המחנה הציוני-סוציאליסטי בליטא וחבר לשעבר בסיים (הפרלמנט) הליטאי, שרד לאחר תלאות רבות בגטו ובמחנות הריכוז בגרמניה ועלה לארץ-ישראל אחרי המלחמה.

⁸³ עורך הדין יעקב גולדברג, לשעבר מראשי איגוד לוחמי החזית היהודים, נכלא בתקופת השלטון הסובייטי בליטא בשנת 1940-1941, ושוחרר רק עם כניסת הצבא הגרמני. לאחר המלחמה התגורר בדרום אפריקה.

⁸⁴ בנו (בנימין) ליפצר, ששימש בעבר סוכן נוסע בחברה מסחרית, נתמנה סמוך לאחר הכיבוש הנאצי לראש קבוצת העובדים היהודים שעבדו בשירותים ובאחזקה בבניין הגסטפו בקובנה. הודות לתפקידו זה וליכולתו לרכוש את אמון מעבידיו, הוא הרבה להתערב בעבודה התקינה של האלטסטנרט ומוסדותיו, ובעיקר במשטרה ובמשרד העבודה. כן הצליח, באמצעות הגיבוי מצד השלטונות הגרמניים, להשיג לעצמו עמדות כוח ותוארי

האדון גרפונקל פתח את המעמד החגיגי בנאום בענייני דיומא. אחריו דיבר מפקד המשטרה קופלמן, ובשם השוטרים – השוטר בן-ציון קלוץ.⁸⁵ לאחר מכן החל טקס ההשבעה עצמו.

הטקסט היה כתוב באותיות כתב בידיש ובעברית, על נייר מעשה אמנות, מגולל בצורת מגילה וכרוך בסרט כחול-לבן רחב. את הטקסט קרא המזכיר הכללי גולוב, קודם בעברית ואחר כך בידיש, ושוב בידיש, מילה במילה, כשכולם חוזרים אחריו. וזו לשון השבועה:

כ"א בחשוון התש"ג 1/ XI/1942

התחייבות

אני, פקיד המשטרה היהודית בגיטו וילימפולה, מקבל עלי חגיגית, מתוך הכרה במעמד יושב-ראש ועד זקני העדה ומפקד המשטרה ועל דעתם, את התחייבות זו: למלא במסירות וללא כל תנאים את כל התפקידים והפקודות, מבלי להתחשב בזמן, באישיות ובסכנה; למלא את כל החובות ללא פניות אישיות ביחס לקרובים, לידידים ולמכרים; לשמור בשמירה מעולה את כל הסודות והידיעות השירותיים; הריני מתחייב להקדיש את כל כוחותי ואת מיטב נסיוני לטובת העדה העברית בגיטו. הריני מתחייב.⁸⁶

לאחר שגמרו לומר כל זאת, ניגשו כולם לפי התור לשולחן שעליו היה מונח טקסט השבועה וחתמו. במשך כל החתימה, כשיצאו השוטרים מן השורה לשולחן כדי לחתום על ההתחייבות, ניגנה התזמורת מנגינות לאומיות, מה ששיווה אופי חגיגי לטקס כולו. לאחר החתימה על הטקסט נעמדו כולם שוב במקומותיהם, ניתנה פקודת יציאה, והתזמורת הרעימה בשיר הלכת הלאומי המרגש "בשוב ה"⁸⁷. צלילי המנגינה שלהבו את אנשי המשטרה וחלק מקהל הנאספים [...]. בעיניים מלאות דמע הצטרף הקהל למילות הנבואה על החופש והשחרור, על התגשמות תקוותינו הכמוסות והנכספות ביותר, שהיום בבחינת חלומות הן, ומחר אולי תהפוכנה למציאות.

כבוד. עם זאת פעל לעתים גם כשתדלן למען פרט זה או אחר בגטו. סמוך לחיסול הגטו הוצא להורג בידי הגרמנים.

⁸⁵ לשעבר פעיל במחנה הציוני הכללי בליטא. נרצח עם בכירי המשטרה היהודית בסוף מרס 1944.

⁸⁶ השפה והאיות כבמקור.

⁸⁷ מתוך תהילים, פרק קכ"ו, פסוקים א'ו'.

לקול צלילי התזמורת ושירת השוטרים והנאספים ותחת הרושם העז של הפגנת הרצון הלאומי התפזרו כולם.

לאחר טקס השבעה הבשיל אפוא הרעיון להקמתו של בית השוטר עם תזמורת קבועה – בית שישרת את צורכיהם המוזיקליים והתרבותיים של המשטרה ושל אוכלוסיית הגטו. ב-28 בנובמבר 1942 התפרסמה הודעה בפקודת היום על הקמתו של בית השוטר בשטח מבנה הישיבה לשעבר. עובדו הוראות להפעלת הבית, ואלו אושרו ב-3 בינואר 1943 על-ידי יושב-ראש האלטסטנרט [...]

בניין בית השוטר שונה וחודש, סודר בו אולם קונצרטים אמיתי ומהודר, כמו בימים הטובים. כל שבת וראשון התקיימו בו קונצרטים בנוכחותם של מאות אנשים. לפעילות זו צורפו גם זמרים ושחקנים, שהופיעו בקטעי זמרה ודקלום. עצם הקמתו של אולם קונצרטים בגטו עוררה בשעתה הרבה פרשנויות וביקורת. אמרו שאין הגטו המקום היאה לעריכת קונצרטים, שאין זה המקום להקמת מוסדות מוזיקליים ולהבעת שמחה. אין לנו זכות ולא רצון לשכוח את כל מה שעברנו.

עם זאת התברר פעמים רבות שיש לקונצרטים היבט חיובי במובן זה שאחרי הכול יש צורך גם בגטו לכמה שעות בשבוע, שבהן יכול אדם לשכוח את עצמו, לנוח קצת מן הסיוט היום-יומי, להתעלות קצת מעל היום-יום האפור לעבר עולם יפה יותר, הממלא תקווה ומוסיף אומץ.

הטיעון השני גבר. הקונצרטים ממשיכים להתקיים ללא הפרעה, והם תופעה חיובית בחיי הגטו. מי היה מאמין בשנה שעברה שיהודים בגטו יערכו קונצרטים? החיים עצמם מולידים דברים כאלה שבתנאים נורמליים לא היו יכולים מעולם להתרחש. חיים נורמליים, קצת שקט וביטחון מדומה ואור, וכבר יוצרים, עושים, בונים, פורקים את האנרגיה שהצטברה.

בית השוטר היה יציר של תנאי חיים משופרים בגטו.⁸⁸

תרגמה מיידית: שרה ליבמן-בנימיני

יד ושם קובץ מחקרים, 29, 2001. ע"מ 143-185

⁸⁸ בעת הכתיבה כבר חשו המחברים את הדרדרות המצב הביטחוני והכלכלי בגטו. יש מקום להניח שהקמת בית השוטר והתופעות הנלוות (קונצרטים פומביים וכדומה) אכן מסמלים את שיאה של "התקופה השקטה".